Tietokirjaviennistä

Raportti suomalaisen tietokirjallisuuden viennin tilasta ja vientimahdollisuuksista saksalaiselle kielialueelle

Tietokirjallisuuden edistämiskeskus
Arto Kuusterä
28.2.2014

SISÄLLYS

1. Alkusysäys, 2

    1.1. Hankkeen kulku, 4

    1.2. Raportti, 5

2. Kohde: saksalainen kustannusmaailma, 7

    2.1. Saksalainen kirja-ala (numeroina), 7

    2.2. Mitä Saksassa julkaistaan?, 9

    2.3. Käännösmarkkinat, 11

    2.4. Julkaisemista liiketoiminnan ehdoilla, 12

3. Tietokirjallisuuden viennin tila ja vienti Saksaan, 14

    3.1. Tietokirjavienti – ketä kiinnostaa?, 14

4. Kotimainen kustannuskenttä: toimijat tietokirjallisuuden viennin parissa, 17

    4.1. Suomalainen tietokirja ja sen kirjoittaja: tähtäimessä kansainväliset markkinat, 17

    4.2. *Tietovientiin* valikoituneet kustantajat, 18

    4.3. Kirjaviennin tärkein lenkki: kääntäjä, 19

    4.4. Kirjallisuusagentti – kirja-alan uusin tulokas, 20

    4.5. Vientiorganisaatiot kirjaviennin taustalla, 21

5. Onko tietokirjallisuuden vienti vaikeaa?, 24

    5.1. Tietokirjaviennin ongelmia, 24

    5.2. Aihe, 24

    5.3. Kustantajan löytäminen ja oikeuksien myynti, 26

    5.4. Ekskursio: Suomalainen tietokirja kelpaa maailmalle (Tapio Markkanen), 27

6. Kustantajakysely, 29

7. Päätössanat: mitä on tehtävä?, 32

Liitteet, 33

1. ALKUSYSÄYS

Vuonna 2012 Suomessa julkaistiin yhteensä reilut 8500 uutta tietokirjaksi luokiteltavaa nimekettä.[1] Samana vuonna ilmestyi saksaksi käännettynä yksi suomalainen tietokirja, Markus Varesvuon lintuvalokuvakirja *Vögel. Magische Momente* (Ulmer), joka sekin oli alun perin julkaistu Isossa-Britanniassa. Poikkeuksellisen hiljainen vuosi? Siinä ja siinä, sillä FILIn käännöstietokannan sekä Suomen tietokirjailijoilta saatujen tietojen perusteella tietokirjasaksannoksia julkaistiin aikavälillä 2000–2013 kaikkiaan vain 34 kappaletta – näistä 27 saksalaisten kustantajien kustantamana.[2] Akateemisella puolella vuosi 2012 tuotti 13 kirjan muodossa ilmestynyttä saksankielistä julkaisua, joista ainoastaan muutaman voidaan ajatella kiinnostavan myös tiedeyhteisön ulkopuolista lukijakuntaa.[3] Muilla vierailla kielillä (pois lukien englanti, venäjä ja viro) tietokirjakäännöksiä ja ”akateemisia” teoksia on ilmestynyt vielä vähemmän.[4]

Tietokirjallisuutta julkaisevien kustantajien painopiste on ensisijaisesti kotimaisilla markkinoilla. Kaunokirjallisuuden sekä lasten- ja nuortenkirjojen parista saadut kokemukset kuitenkin osoittavat, että suomalaisen kirjallisuuden vienti ulkomaille on ainakin periaatteessa mahdollista. Tietokirjallisuuden edistämiskeskuksen[5] rahoittaman *Tietovienti*-hankkeen tavoitteena on nostaa esiin tämä katveeseen jäänyt teema – tietokirjallisuuden vienti – sekä kannustaa alan toimijoita pohtimaan, minkälaisia panostuksia viennin eteen kenties kannattaisi tehdä. Käsillä oleva raportti on ensimmäinen askel tähän suuntaan. Tiedot raporttiin on koottu kustantajakyselyn, asiantuntijahaastattelujen sekä asiaankuuluvan kirjallisuuden pohjalta.

Otollisen maaperän hankkeelle luo Suomen asema Frankfurtin kirjamessujen teemamaana. Oli Suomi sitten *cool* tai ei, niin messujen innostamana on vuosina 2013 ja 2014 ilmestynyt tai ilmestymässä yhteensä peräti 18 tietokirjasaksannosta. Vielä on mahdotonta sanoa, onko tässä pienimuotoisessa buumissa kyse poikkeuksesta, joka ainoastaan tuo olemassa olevan säännön näkyville, vai poikkeuksesta, joka todella koettelee sääntöä tai peräti kumoaa sen. Joka tapauksessa paraikaa ollaan ainakin hetkellisesti rikkomassa tietokirjallisuuden vientiä piinannutta noidankehää: koska vientimahdollisuuksiin ei syystä tai toisesta uskota, vientiin ei myöskään panosteta eikä kirjoja tämän vuoksi juuri käännetä – mikä taas heikentää uskoa entisestään.

Frankfurt 2014 on ohjannut hankkeen rajaamista niin, että tavoitteena on tässä vaiheessa kasvattaa suomalaisen tietokirjallisuuden tunnettuutta ja julkaisumääriä nimenomaan saksalaisella kielialueella. Rajaus on perusteltu muillakin tavoin. Saksa on maailman kymmenenneksi yleisin kieli, ja sitä puhuu äidinkielenään sata miljoonaa ihmistä. Saksankielinen Keski-Eurooppa on myös maantieteellisesti ja kulttuurisesti riittävän lähellä, mikä helpottaa eri maista tulevien toimijoiden kanssakäymistä. Toisaalta saksa ei englannin tavoin ole ”liian” tuttu (harva kirjoittaa enää suoraan saksaksi), mikä tekee siitä paremman verrokin muihin suuriin kielialueisiin nähden (esim. espanja, venäjä, ranska), joihin hanketta voidaan kenties tulevaisuudessa ulottaa.[6]

Vaikeampi on rajata sitä, minkätyyppisen kirjallisuuden pohjalta hanketta lähdetään viemään eteenpäin – tietokirjallisuushan tunnetusti kattaa valtavan kirjon keittokirjoista tieteellisiin

---

[1] Kansalliskirjasto. Uudistetut painokset on sisällytetty tilastoihin.

[2] Ks. liitetaulukko 1.

[3] Juuli-portaali.

[4] Ruotsia ei raportissa tarkastella erikseen ”vieraana” kielenä.

[5] Tietokirjallisuuden edistämiskeskus on Suomen Tietokirjailijoiden ja Suomen Kustannusyhdistyksen perustama rahasto, joka edistää ja tukee tieto- ja oppikirjallisuuden asemaa Suomessa.

[6] Lisäksi angloamerikkalaiset kustantamot tekevät käännösten sijaan tietokirjat useimmiten alusta asti itse.

monografioihin ja oppikirjoista elämänviisauksiin (ks. taulukko 1 ja liitetaulukko 2). Alkuvaiheessa tämä kysymys jätettiin vielä avoimeksi ja jäätiin odottamaan, rajautuisiko aihepiiri ikään kuin luonnostaan hankkeen edetessä. Suomalaisille kustantajille lähetettyjen kyselyjen sekä asiantuntijahaastattelujen myötä käsitys onkin täsmentynyt, ja siten oppikirjallisuus (taulukoissa ”oppimateriaalit”) on päätetty jättää vähemmälle huomiolle. Tämä ratkaisu johtuu kotimaisten oppikirjamarkkinoiden voimakkaasta keskittymisestä sekä oppimateriaaliviennin erityisluonteesta, joista seuraavassa lisää.

Taulukko 1. Tietokirjallisuuden lajityypit.[7]

Tutkimus-kirjallisuus	Haku-teokset	Oppaat	Oppi-materiaalit	Yleinen tieto-kirjallisuus	Mielipide-kirjallisuus

Oppikirjamarkkinoita hallitsevat suvereenisti Otava ja SanomaPro, joiden yhteenlaskettu markkinaosuus peruskoulun ja lukion oppikirjoista on yli 90 prosenttia. Näin suurille toimijoille *Tietovienti*-hankkeella ei ole juuri annettavaa. Lisäksi Suomen Kustannusyhdistyksen oppimateriaalityöryhmä vastaa jo nyt opetus- ja kulttuuriministeriön erillisrahoituksen avulla Frankfurtin messuihin liittyvästä *Learning comes from Finland* -osuudesta, jossa suomalaista ”koulutus- ja oppimateriaaliosaamista” esitellään kansainväliselle yleisölle.

Oppikirjojen vienti on sikäli erityisen hankalaa, että oppikirjoja ei voida suoraan vain kääntää kieleltä toiselle, vaan ne on sovitettava vastaamaan kohdemaan koulujärjestelmän vaatimuksia. Saksassa osavaltioiden väliset erot muuttavat tätä vielä lisää. Kuvaavaa on, että Otavan myydessä vuonna 2012 matematiikan oppikirjasarjan Ruotsiin yhtiö luonnehti ulkomaille suuntautunutta oppimateriaalikauppaa harvinaiseksi.[8] SanomaPro onkin ottanut käyttöön toisenlaisen strategian, jossa se on yritysostoilla (mm. Hollannissa, Belgiassa ja Puolassa) pyrkinyt raivaamaan tiensä kansainväliseksi peluriksi. Käännösten yhteensovittamisesta aiheutuvilta ongelmilta vältytään, kun oppimateriaalit valmistetaan tällä tavoin ”paikan päällä”.

Tietokirjallisuuden lajityypeistä jäljelle jäävät taulukon 1 perusteella vielä tutkimuskirjallisuus, hakuteokset, oppaat, yleinen tietokirjallisuus sekä mielipidekirjallisuus. Saksaksi on käännetty selvästi eniten yleistä tietokirjallisuutta, mutta myös oppaat voivat saavuttaa hyvän menekin. Esimerkiksi *Lääkärin käsikirjan* (Duodecim) käännösoikeudet on kaupattu kuuteen maahan (mm. Saksaan, Itävaltaan ja Sveitsiin), ja saksankielisellä alueella teosta on myyty kymmeniätuhansia. Lisäksi monet haastattelemani asiantuntijat uskovat, että harrastekirjoilla (oppaat) voisi olla kysyntää. Hakuteokset tuskin herättävät kovin suurta kiinnostusta ulkomailla, poikkeuksena ehkäpä (historialliset) kartastot. Mielipidekirjallisuudesta varsinkin esseistiikka on viime vuosina nostanut profiilia, joskaan tämä ei vielä ole käännösten määrässä näkynyt. Tutkimuskirjallisuuden vientiin puolestaan liittyy omat ongelmansa, joita on pysähdyttävä hetkeksi käsittelemään, sillä tutkimuskirjallisuutta julkaisee merkittävä osa *Tietovientiin* mukaan lähteneistä kustantajista.

[7] Suomen tietokirjailijat ry:ltä saamani taulukon pohjalta. Tarkempi taulukko löytyy liiteosiosta (liitetaulukko 2).
[8] www.marmai.fi/uutiset/otava+myi+matematiikan+tuhattaiturioppikirjasarjan+ruotsiin/a2115593

Tutkimuskirjallisuus liikkuu pitkälti omia, pääasiassa tutkijoiden kontaktien myötä muotoutuvia reittejään. Se on muutenkin hieman hankalasti sovitettavissa ”kirjaviennin” kehyksiin, sillä julkaiseminen ulkomailla on vakiintunut tapa osallistua kansainväliseen tieteelliseen keskusteluun. Lisäksi ylivoimaisesti suurimman osan tieteellisestä julkaisutoiminnasta muodostavat tieteellisissä lehdissä ilmestyvät artikkelit. Ulkomailla ilmestyvien ”tutkimuskirjojen” (käännökset mukaan lukien) syntyprosessin takana on usein ulkomainen taho – kirjoja tarjotaan harvoin itse varsinkaan käännettäväksi. Painosmäärät ovat yleensä pieniä (parisataa kappaletta), ja saksalaiset kustantajat saattavat vaatia subventioita sekä käännöskustannusten että myös painokulujen kattamiseen. Tutkimuskirjallisuudelle voi myös olla vaikea löytää tietyn erikoisalan taitavaa kääntäjää. Saksassa tämän niin sanotun *Fachbuch*-kirjallisuuden julkaisumäärät ovat lisäksi viime vuosina vähentyneet rajusti (ks. luku 2.2). Näistä varauksista huolimatta tutkimuskirjallisuutta ei suinkaan ole tarkoitus pudottaa hankkeesta pois, realiteetit on vain muistettava pitää mielessä.

Pelkästään tiedeyhteisölle suunnatun kirjan vieminen ulkomaille niin, että siitä saisi edes jonkinlaista korvausta, lienee liian vaikeaa. Raja tutkimuskirjallisuuden ja ”populaarimman” tietokirjallisuuden välillä on usein kuitenkin häilyvä, ja pienillä muutoksilla tutkimuskirjallisuudesta voidaan hioa julkaisukelpoista materiaalia laajemmankin yleisön luettavaksi. Hyvä kotimainen esimerkki on Ville Kivimäen vuoden 2013 Tieto-Finlandialla palkittu *Murtuneet mielet* (WSOY), väitöskirjaan pohjautuva tietokirja, joka on löytänyt tiensä myyntilistojen kärkeen tieteellisyydestä tinkimättä. Suomessa julkaistusta tutkimuskirjallisuudesta voitaisiin myös poimia jatkokehittelyjä varten kansainvälisesti kiinnostavia aiheita. Erään haastateltavan mielestä aina ei myöskään kannata tukeutua epämääräiseen jaotteluun tieto- ja tiedekirjallisuuden välillä vaan voi olla hedelmällisempää ottaa lähtökohdaksi laajempi, ennen kaikkea aihepiirien mukaan määrittyvä näkökulma. Tämän puolesta puhuu toisen haastateltavan näkemys, jonka mukaan tieto–tiede-vastakkainasettelu ei ole Saksassa niin ehdoton kuin Suomessa ja Saksassa ”tiede” on ikään kuin vahvemmin yhteiskunnassa läsnä. Jokainen *Die Zeitia* lukenut tietää, että asioista yleiskiinnostunut saksalainen ei kavahda vaativampaakaan lukemista.

Yksinkertaisuuden nimissä puhun raportissa pääasiallisesti vain ”tietokirjallisuudesta” sekä ”tietokirjoista”. [9]

1.1. Hankkeen kulku

Tietovienti-hankkeen ensimmäinen vaihe on keskittynyt Suomeen ja Saksaan. Tavoitteena on ollut asiantuntijoita haastattelemalla sekä asiaankuuluvaan aineistoon perehtymällä ja sitä analysoimalla kartoittaa suomalaisen kustannuskentän keskeisimmät toimijat ja niiden roolit tietokirjallisuuden viennissä. Tietokirjallisuutta julkaisevien kustantajien tarjonnasta on puolestaan pyritty seulomaan käännettäväksi soveltuvaa kirjallisuutta. Tämä on toteutettu kustantajien tuotantoa koskevan kyselyn sekä haastattelujen pohjalta. Hankkeen ensimmäisessä vaiheessa on myös hahmoteltu alustava kuva saksalaisesta kustannusmaailmasta, jotta suurin piirtein tiedetään, minkälainen toimintaympäristö kohdemaassa odottaa.

[9] Edellä hahmoteltu rajaus tarkoittaa samalla sitä, että hanke on mahdollisuuksien mukaan integroitavissa Suomen kirjallisuuden vientiorganisaatio FILIn yhteyteen. FILIn tukimuodot eivät kuitenkaan ulotu tutkimuskirjallisuuteen, hakuteoksiin eivätkä oppaisiin. Tällainen ratkaisu ei mielestäni ole tietokirjaviennin kannalta tarkoituksenmukainen, sillä jokainen ulkomailla julkaistu (tieto)kirja edistää tavalla tai toisella myös Suomen ja suomalaisen kirjallisuuden näkyvyyttä.

Pitemmällä aikavälillä tavoitteena on ”monistaa” hanketta muille isoille kielialueille sekä luoda jonkinlainen keskitetty järjestelmä edistämään ja ylläpitämään tietokirjavientiä. Laajaa kannatusta alan toimijoiden keskuudessa on saanut ajatus verkkopalvelusta, joka sisältäisi luokiteltua tietoa ulkomaisista kustantajista, suomalaisten tietokirjakustantajien tarjontaa, tietokirjailijoiden ja kääntäjien esittelyjä, näytekäännöksiä, ohjeita tukien hakemiseen – ja kenties jonakin päivänä tietokirjakäännöksiä e-kirjoina myyvän verkkokaupan. Näin ensi alkuun lähtökohtana on kuitenkin se yksinkertainen oletus, että keskeisen tiedon kasaaminen yhteen paikkaan ja sen helppo saatavuus todennäköisesti madaltaa eri osapuolien kynnystä lähteä tietokirjavientiin mukaan.

Tietovienti-hankkeen ohjausryhmään kuuluvat Markku Löytönen (Suomen tietokirjailijat), Pauliina Raento (Suomen tiedekustantajien liitto) sekä Tuomas Seppä (Suomen Kustannusyhdistys).

1.2. Raportti

Tämä raportti sisältää saksalaisen kustannusmaailman esittelyn, katsauksen suomalaisen kustannuskentän toimijoihin sekä tilastollisen kuvauksen kustantajille lähetetyn kyselyn tuloksista. Raporttia varten olen haastatellut noin kolmeakymmentä henkilöä. Tavoitteenani on ollut saada tietokirja-alan toimijoiden ääni monipuolisesti kuuluviin haastattelemalla kustantamojen työntekijöitä, tietokirjojen kirjoittajia ja tieteenalojen asiantuntijoita, kääntäjiä sekä kirjallisuusagentteja. Saksan ja saksalaisen kulttuurin tuntijoilta olen saanut arvokasta tietoa tietokirjallisuuden asemasta Saksassa sekä siitä, minkälaisille tietokirjoille siellä voisi löytyä kysyntää. Haastateltavien joukkoon lukeutuu myös eri yhteistyötahojen edustajia, joiden avulla näkökulma tietokirjavientiin on laajentunut. Haastateltavat esiintyvät raportissa nimettöminä. (Luettelo haastatelluista henkilöistä löytyy raportin lopusta.) Ellen erikseen mainitse, ovat raportissa esitetyt tulkinnat viime kädessä omiani.

Saksalaisiin kirjamarkkinoihin olen tutustunut etupäässä tilastojen avulla. Näitä tarjoaa runsain mitoin saksalaisten kustantamojen ja kirjakauppojen yhdistys Börsenvereinin vuosittain ilmestyvä tilastokirja *Buch und Buchhandel in Zahlen* (2013). Suuret historialliset linjat avaa Richard Wittman perusteoksessaan *Geschichte des deutschen Buchhandels* (C. H. Beck 1999). Jan-Felix Schrape käy puolestaan läpi paraikaa todistettavaa kirja-alan murrosta artikkelissaan ”Zwischen Kontinuität und Bruch: Der Wandel des deutschen Buchhandels” (2012).

Kotimaisen tietokirjaviennin kannalta kiinnostavaa luettavaa on ollut Jaakko Tapanisen vähälle huomiolle jäänyt ”esiselvitys” *Kuka keskittyisi tietovientiin? Suomalaisen tietokirjallisuuden vienninedistämisen kehittämisestä* (2007), jossa tarkastellaan aihetta etupäässä FILIn näkökulmasta. Tiina Käkelä-Puumalan opetus- ja kulttuuriministeriölle laatimassa selonteossa *Tietokirjallisuuden valtiontuki. Kehittämisehdotuksia* (2012) sivutaan myös tietokirjallisuuden vientiin liittyviä kysymyksiä. Kirjallisuusviennin taloudellista puolta käsittelee FILIn ja Suomen Kustannusyhdistyksen Media Cleverilta tilaama selvitys *Suomalaisen kirjallisuusviennin markkina-arvo vuosina 2011 ja 2012* (2014). Laajemmin suomalaista kirja-alaa ja sen tulevaisuudennäkymiä ovat luodanneet Doris Stockmannin, Niklas Bengtssonin ja Yrjö Revon *Kirja Suomessa* (Opetusministeriö 2000) sekä Kai Ekholmin ja Yrjö Revon teos *Kirja tienhaarassa vuonna* 2020 (Gaudeamus 2010). Oleellinen tietokirjojen kirjoittajia koskeva informaatio löytyy Heikki Jokisen *Tietokirjailijan eväistä* (Edita 2010).

Tarkastellessani FILIn toimintaa esittelen lyhyesti sen norjalaisen sisarorganisaatio NORLAn, joka on viime vuosina saanut aikaan hyviä tuloksia tietokirjallisuuden viennissä. Tässä on ollut apuna NORLAn tietokirjallisuudesta vastaavan Per Øystein Rolandin FILIn tietokirjaseminaarissa syyskuussa 2009 pitämä esitelmä *NORLAs Experience with Working with Norwegian Non-fiction Abroad*.

Erityiskiitokset esitän professori Tapio Markkaselle, joka kertoo luvussa 5.4. omin sanoin kokemuksistaan *Tähtitieteen perusteet* -kirjan julkaisemisesta Saksassa.

Ottamatta kantaa siihen, horjuuko Gutenbergin galaksi kenties jo jalkojemme alla, olen päättänyt sivuuttaa raportissa visioinnit kirja-alan kohtalosta. Oletan, että ainakin lähitulevaisuudessa tietokirjoja kirjoitetaan ja julkaistaan kutakuinkin samaan malliin kuin tälläkin hetkellä, olkoonkin että sähkökirja mitä luultavimmin valtaa alaa painetun kirjan kustannuksella.

Helsingissä 28.2.2014

Arto Kuusterä

2. KOHDE: SAKSALAINEN KUSTANNUSMAAILMA

Erään suomalaisen sosiaalitieteilijän sanoin Suomen ja Saksan kulttuurivaihdolle on olemassa ”reaalipohja”; toisin sanoen ”yhteisyys käsite- ja ideatasolla” luo vaihdon edellytyksenä olevan ”kommunikatiivisuuden”. Saksalaisfilosofi Hans-Georg Gadamerin hengessä voitaisiin puolestaan puhua mahdollisuudesta ”horisonttien sulautumiseen”. Merkitysten (kulttuurituotteiden) ymmärtämisen ja vaihdettavuuden kannalta on oleellista, että osapuolet jakavat keskenään jonkinlaisen kontaktipinnan. Suomalainen ja saksalainen yhteiskunta ja kulttuuri ovat monella tapaa samankaltaisia, mutta näin suomalaisesta näkökulmasta tarkasteltuna ”reaalipohja” on ennen kaikkea historian saatossa ammennettujen kulttuurivaikutteiden tuotosta.

Vuonna 1536 Mikael Agricola matkusti Elben rannalle Wittenbergiin kuulemaan Martti Lutherin ja Philipp Melanchthonin vallankumouksellisia oppeja, kolme vuosisataa myöhemmin kansallisfilosofi Snellmanin haki valtiofilosofialleen inspiraatiota Hegeliltä, Jean Sibelius ahersi lukuvuoden 1889–1890 ”kuolettavan ikävien” kontrapunktiharjoitusten parissa Albert Beckerin johdolla Berliinissä… – vain muutamia nimiä kansallisen kulttuurikaanonin huipulta mainitakseni. Toinen maailmansota huipensi suomalais-saksalaisen yhteistyön monelta osin kyseenalaisesti. Yksi esimerkki on kansanvalistus- ja propagandaministeri Goebbelsin suojeluksessa toiminut Euroopan Kirjailijaliitto (*Europäische Schriftsteller-Vereinigung*, 1941–1945), johon liittyi nopeasti noin viisikymmentä suomalaiskirjailijaa. Saksan romahdusta ja jakoa seurasi pitkälti poliittisista syistä aiheutunut hiljaisempi kausi myös kulttuurivaihdossa. Vaikka saksan kieli onkin menettänyt englannille asemansa koulujen ensisijaisena vieraana kielenä sekä tieteen kielenä yliopistoissa, Saksa on edelleen muun muassa suosituin opiskelijavaihdon kohdemaa ja, mikä tärkeintä, sinne viedään Suomesta enemmän kirjallisuutta kuin minnekään muualle. Vuonna 2012 kolmannes kaikista ulkomaille myydyistä oikeuksista kaupattiin Saksaan.[10] Vähimmäisedellytykset tietokirjallisuuden viennille täyttyvät siis kirkkaasti.

Seuraavaksi hahmottelen kuvan saksalaisen kustannusmaailman nykytilasta. Nojatuolikonsulttina olen joutunut tyytymään lähinnä kvantitatiiviseen tietoon, jota löytyy kosolti tilastokirjasta *Buch und Buchhandel in Zahlen 2013* (2013).[11]

2.1. Saksalainen kirja-ala (numeroina)

Aloitetaan pienimuotoisella vertailulla, jonka tarkoituksena on heti alkuun osoittaa, ettei puhtaasti asukasmääristä johdettua yhtälöä ”Saksa = 16 x Suomi” voida kirja-alaan noin vain soveltaa. Vuonna 2012 yli 17 500 euron vuosittaisella liikevaihdolla toimivia kirjankustantamoja löytyi Saksasta 2243. Vastaavaa tilastoa ei Suomesta ole saatavilla, mutta Suomen Kustannusyhdistyksen, Suomen tiedekustantajien liiton sekä Suomen Kirjankustantajien yhteenlaskettu jäsenmäärä on reilut 200. Samana vuonna Saksassa julkaistiin 91 100 uutta kirjaa, Suomessa 11 500.[12] Tämän perusteella Saksassa julkaistaan siis vuosittain noin kahdeksan kertaa enemmän uusia kirjoja kuin Suomessa, joskin todellinen lukema kallistunee tilastointierojen vuoksi vielä hieman selkeämmin Saksan eduksi. Uusien nimekkeiden määrä on kummassakin maassa laskussa. Joka tapauksessa väkimäärään

[10] Janne Silvonen: *Suomalaisen kirjallisuusviennin markkina-arvo vuosina 2011 ja 2012*. Media Cleverin selvitys, s. 7.

[11] Tilastot koskevat etupäässä vuotta 2012. Mikäli ei erikseen mainita, ovat Saksan kirja-alaa koskevat tiedot peräisin tästä teoksesta.

[12] Kansalliskirjaston julkaisutilasto.

suhteutettuna Suomessa julkaistaan selvästi enemmän kirjoja. Suomalaiset ovat myös ahkerampia lukijoita: Eurostatin kyselyssä edeltäneen vuoden aikana 80 prosenttia suomalaisista ja 70 prosenttia saksalaisista oli lukenut vähintään yhden kirjan, ja samaten aktiivilukijoiden (yli 12 kirjaa vuodessa) osuus on Suomessa selvästi suurempi.[13]

Kustantamojen näkökulmasta saksalaisen kirja-alan tilanne herättää varovaisia lupauksia, mikä saattaa yllättää viime vuosina tajuntaan iskostuneen taloudellisen pessimismin keskellä. Koko alan (kustantamot, kirjakaupat, tukkukauppiaat) lievästi negatiivisesta kehityksestä poiketen kustantamojen yhteenlaskettu liikevaihto on kohonnut vuoden 2008 finanssikriisistä ja kirja-alaa koettelevista muutoksista huolimatta. Vuosina 2008–2012 kasvuprosentit ovat vaihdelleet 0,6:n ja 3,8:n välillä. Verkkopalvelut ovat toimineet tehokkaimpana moottorina, mutta myös kirjat ovat pitäneet sitkeästi pintansa. Niiden tuoma liikevaihdon kasvu on ollut tasaisesti plussan puolella viimeisimmän lukeman ollessa 0,6 prosenttia.[14] Börsenvereinin jäsenkyselyn perusteella kustantamojen liikevaihdon uskotaan kasvavan tulevaisuudessakin. Suomen tavoin ala on voimakkaasti keskittynyttä: suurimmat, yli 50 miljoonan euron vuosittaisen liikevaihdon kirjaavat 21 kustantamoa (alle prosentti kaikista kustantamoista) vastaavat lähes 70 prosentista alan kokonaisliikevaihdosta.

Suurimmissa vaikeuksissa ovat jo jonkin aikaa olleet kirjamyymälät, joita ajaa ahtaalle verkkokauppojen, lähinnä jättimäisen *Amazonin*, suosio. Verkkokaupan osuus alan liikevaihdosta on noussut vuosi vuodelta: 2008 se oli 10,7 prosenttia, vuonna 2012 jo 16,5 prosenttia. Samalla myymälöiden osuus on pienentynyt 52,6:sta 49,7 prosenttiin. Tuoreimpien tietojen mukaan vuonna 2013 on kuitenkin tapahtunut ainakin väliaikainen käänne kohti parempaa.[15] Tähän saattaa olla syynä toisaalta *Amazoniin* liittynyt negatiivinen julkisuus (mm. työntekijöiden huono kohtelu, veronkierto, vartijoiden uusnatsikytkökset), toisaalta kirjojen ja kivijalkakauppojen merkitystä painottavien maanlaajuisten *Vorsicht Buch!* ja *Buy local* -kampanjoiden saama huomio. Vastaavat Suomea koskevat tiedot ovat vuodelta 2009 (*Kirja tienhaarassa vuonna 2020*), jolloin kirjamyymälöiden osuus kirjamyynnistä oli 38 prosenttia, verkkokauppojen puolestaan 8–10 prosenttia (kirjoittajien arvio).[16] Trendi on Suomessakin se, että kirjoja ostetaan kivijalkakauppojen sijaan entistä enemmän verkon kautta.

Saksassa edelleen voimassa oleva kirjojen määrähintajärjestelmä (tai ”hintasidos”, *Buchpreisbindung*) lienee suurin yksittäinen erottava tekijä maiden välillä.[17] Se luo kelvolliset kilpailuolosuhteet pienille ja keskisuurille kirjakaupoille sekä helpottaa monipuolisemman nimekevalikoiman ylläpitämistä. Suomessa määrähintajärjestelmä purettiin vuonna 1971 voimaan tulleen lakiuudistuksen myötä ilmeisen tuhoisin seurauksin. Tosin alan kehitys on Saksassakin mennyt kohti suuria kirjakauppaketjuja sekä panostusta etupäässä bestsellereiden myyntiin.

---

[13] Eurostat: *Pocket Books. Cultural Statistics*. 2011 edition. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-10-374/EN/KS-32-10-374-EN.PDF. Tiedot vuodelta 2007.

[14] Vuonna 2012 kustantamojen arvonlisäverottomat tulot olivat yhteensä 5,4 miljardia euroa. Lukema sisältää kirjamyynnin ja verkkopalvelujen lisäksi muun muassa tieteellisten lehtien, mainostilan ja oikeuksien myynnistä saadut tulot. Sitä ei voida suoraan verrata Suomen Kustannusyhdistyksen vuositilastoihin, sillä SKY tilastoi pelkästään painettujen kirjojen ja digitaalisten julkaisujen arvonlisäverottoman nettomyynnin (263 miljoonaa euroa vuonna 2012). *Buch und Buchhandel in Zahlenista* ei löydy tietoja liikevoitoista tai -tappioista.

[15] www.boersenverein.de/de/prtal/Presse/6688158.

[16] Kai Ekholm & Yrjö Repo: *Kirja tienhaarassa vuonna 2020*. Helsinki: Gaudeamus 2010, s. 42–43.

[17] Vuonna 2002 Saksassa astui voimaan laki, jonka mukaan kustantaja määrää kirjan loppuhinnan vähintään 18 kuukaudeksi. Määrähintajärjestelmä on voimassa lisäksi mm. Itävallassa, Ranskassa, Italiassa ja Espanjassa.

Määrähintajärjestelmä on eittämättä eräänlainen kummajainen nykyisellä vapaakaupan kultakaudella: miten on mahdollista, että ”vapaiden” markkinatoimijoiden ei anneta ”vapaasti” huolehtia hinnanmuodostusprosessista? EU-komissio hyväksyi määrähintajärjestelmän kartellisyytöksistä huolimatta ”kulttuuripoliittisista syistä”, ja laki astui Saksassa voimaan vuonna 2002. EU:n ja Yhdysvaltojen välille paraikaa sorvattavan vapaakauppasopimuksen vuoksi aihe on kuitenkin taas ajankohtainen. Niinpä Börsenvereinin johtaja Alexander Skipis koki keväällä 2013 tarpeelliseksi esittää painokkaan puheenvuoron järjestelmän puolesta:

> Saksalaisen kirja-alan monipuolisuutta ja laatua pidetään maailmanlaajuisesti esikuvallisena. Tästä on kiittäminen kustantamojen ja kirjakauppojen rinnalla ennen kaikkea kirjojen hintasidosta. Jos haluamme välttää samanlaista tilannetta kuin niissä yhdysvaltalaisissa kaupungeissa, joista ei enää löydy ainuttakaan kirjakauppaa, ja jos haluamme ylläpitää sellaista kirjallista tarjontaa, joka ei rajoitu ainoastaan valtavirtaan, niin painettujen ja digitaalisten kirjojen hintasidoksen purkamisesta ei voida neuvotella.[18]

Entä sitten sähkökirja? Lopullista läpilyöntiä odotellaan Saksassakin edelleen. E-kirjojen osuus alan liikevaihdosta kyllä kasvoi vuonna 2012 edellisvuoteen nähden kolminkertaiseksi mutta jäi vielä verrattain vaatimattomaan 2,4 prosenttiin. Suomessa markkinaosuus on vieläkin pienempi, ainoastaan prosentin luokkaa. Noin puolet saksalaisista kustantamoista sisällytti sähkökirjoja valikoimiinsa, ja osuuden povataan nousevan tulevaisuudessa 80 prosenttiin. Saksassa kärsitään kuitenkin yhä samoista ongelmista kuin Suomessa: formaattien moninaisuus (niin lukulaitteissa kuin e-kirjoissakin) sekä kuluttajan näkökulmasta korkea hinta hillitsevät kiinnostusta sähkökirjaa kohtaan. Korkean hinnan syynä on sähkökirjan arvonlisävero, joka on molemmissa maissa painettuja kirjoja suurempi. Sähkökirjojen arvonlisävero on Saksassa 19 prosenttia (Suomessa 24 %), painettujen kirjojen seitsemän prosenttia (Suomessa ainakin toistaiseksi 10 %).

Tietokirjaviennin toteuttamista sähkökirjojen avulla kannattaa pohtia, sillä tällöin varsinkin jakelukustannukset voitaisiin saada hyvin pieniksi ja samalla siirtyä suoraan – ohi saksalaisten kustantamojen – tekemisiin (verkko)kirjakauppojen kanssa. Tähän voisi olla nyt otollinen hetki, sillä uusien toimijoiden voi olla helpompi saavuttaa jalansijaa vasta muotoaan hakevilla markkinoilla. Järkevän skenaarion hahmotteleminen sähkökirjavientiin vaatisi kuitenkin oman selvityksensä, joten en raportissa keskity erityisesti sähkökirjan mahdollisuuksiin.

2.2. Mitä Saksassa julkaistaan?

Raportin lopun liiteosiosta löytyy tilastoja julkaisumääristä, eri kirjallisuudenlajien markkinaosuuksista, markkinaosuuksien jakautumisesta erityisesti tietokirjallisuuden sisällä sekä käännöskirjoihin ja myytyihin käännösoikeuksiin liittyvää tilastotietoa. Niihin kannattaa ehdottomasti perehtyä, sillä *Buch und Buchhandel in Zahlenin* tilastot on todellakin kerätty saksalaista perinpohjaisuutta kunnioittaen. Mahdollisuuksien mukaan olen asettanut Saksaa koskevien tietojen rinnalle vastaavia myös Suomesta. Ongelmana kuitenkin on tilastojen yhteismitattomuus sekä täkäläisten tilastojen niukempi määrä. Seuraavaksi esittelen tietokirjaviennin kannalta tärkeimmät seikat astetta proosallisemmassa muodossa.

[18] www.boersenblatt.net/622235. Suom. AK.

Suomessa julkaistun kirjallisuuden kokonaismyynnistä tieto- ja oppikirjat kattavat noin kaksi kolmasosaa, Saksassa vastaava osuus on vajaa puolet (liitekuviot 1 ja 2).[19] Suurimmat eroavaisuudet maiden välillä löytyvät kaunokirjallisuuden ja oppikirjojen markkinaosuuksista: kaunokirjojen painoarvo on Saksassa huomattavasti suurempi, oppikirjojen taas vähäisempi. Syitä kaunokirjallisuuden suuremmalle markkinaosuudelle lienee ainakin se, että uudet kirjat ovat Saksassa halvempia ja Suomessa kirjoja taas lainataan paljon kirjastoista. Kuvioissa näkyvät erot tosin jonkin verran kaventuvat, kun otetaan huomioon tilastoinnin poikkeavuudet. Esimerkiksi sarjakuvat tilastoidaan Suomessa erikseen. Saksalaisiin oppikirjamarkkinoihin en puolestaan ole *Tietovienti*-hankkeen rajauksen vuoksi tarkemmin perehtynyt.

Tilastointiajanjaksona 2010–2012 varsinaiseen tietokirjojen luokkaan (*Sachbuch*, ks. viite 19) kuuluvien kirjojen markkinaosuus on pienentynyt prosenttiyksikön verran 10,3:sta 9,3 prosenttiin. Vuoden 2010 korkeaa lukemaa tietokirjoissa kuitenkin selittää yksittäinen teos, saksalaisen poliitikon ja talousmiehen Thilo Sarrazinin kiistelty *Deutschland schafft sich ab* (DVA 2010; ”Saksa lakkauttaa itsensä”), käsittämättömiin myyntimääriin yltänyt, ”populistiseksi” luonnehdittu analyysi saksalaisen yhteiskunnan tilasta ja tulevaisuudesta. Tätä toisen maailmansodan jälkeisen kirjahistorian suosituinta ei-kaunokirjallista teosta on myyty yli 1,5 miljoonaa kappaletta.

Tietokirjojen tavoin myös tiedekirjat käyvät kaupaksi aiempaa vähemmän, mutta dramaattisempi muutos käy ilmi (liitekuviossa 1) annettujen tilastojen ulkopuolelta. *Buch und Buchhandel in Zahlen 2013*:ssa viitataan vuoden 2003 tilanteeseen, johon verrattuna tiedekirjaluokan ”hengentieteet, taide ja musiikki” osuus on pudonnut 11,2:sta 4,4 prosenttiin; ”luonnontieteet” 6,5:stä 4,4:ään; sekä ”yhteiskuntatieteet, oikeus ja talous” 6,3:sta 2,5 prosenttiin. Artikkelin vakiintuminen tieteellisen tiedon ensisijaiseksi julkaisumuodoksi sekä tiedon leviäminen alan lehtien ja internetin välityksellä näkyy tässä selvästi. Vastaavia lukemia tietokirjoista ei ikävä kyllä ole ollut saatavilla.

Tietokirjat (*Sachbuch*) tuottavat Saksassa siis vajaat kymmenen prosenttia vuotuisesta kirjamyynnistä. Vuosina 2010–2012 tietokirjaluokan sisällä osakkeitaan kasvattivat seuraavat ryhmät: ”taide ja kirjallisuus”, ”musiikki, elokuva ja teatteri” sekä ”historia”. Osuuttaan sen sijaan menettivät ”sanakirjat ja hakuteokset” sekä ”politiikka, yhteiskunta ja talous”. Jälkimmäisen ryhmän osuuden lasku selittyy pitkälti mainitusta Sarrazinin bestselleristä, jonka myyntipiikki osui vuodelle 2010. Painettujen sanakirjojen ja hakuteosten kohtalona taas lienee painuminen marginaaliin ellei peräti sukupuutto. Toistaiseksi niiden markkinaosuus tietokirjaluokan sisällä on kuitenkin toiseksi suurin (15 %) ”politiikka, yhteiskunta ja talous” -ryhmän (35,8 %) jälkeen. Yli kymmeneen prosenttiin tietokirjojen kokonaismyynnistä yltävät lisäksi historia-alan tietokirjat (14,1 %) (liitekuvio 3).

Suomessa tietokirjallisuuden kattokäsitteen alle luokitellaan myös matkustamiseen liittyvät kirjat (*Reisen*) sekä oppaat (*Ratgeber*), jotka kumpainenkin muodostavat kyseisessä Börsenvereinin luokittelussa itsenäisen ryhmän. Vuosina 2010–2012 matkustuskirjojen osuus koko kirjamyynnistä on pysytellyt kuuden prosentin tuntumassa, oppaiden vajaassa 14 prosentissa. Blogien esiinmarssi ei siis ole nipistänyt tämäntyyppisten kirjojen suosiosta. Parhaiten käyvät kaupaksi matkaoppaat (51,1 % matkailukirjoista) sekä keittokirjat (25,2 % oppaista). Jälkimmäisten menestykselle

[19] *Buch und Buchhandel in Zahlenin* tilastoissa on lajiteltu erikseen eri tieteenalojen ”tutkimuskirjallisuus”, matkustaminen, oppaat, koulukirjat sekä ”varsinaiset” tietokirjat (*Sachbuch*). Esitelty lukema kattaa nämä kaikki ryhmät.

tarjotaan *Buch und Buchhandel in Zahlenissa* syyksi ”vihreän aallon” synnyttämää kasvisruoka-buumia.

2.3. Käännösmarkkinat

Buch und Buchhandel in Zahlenissa saksalaisia käännösmarkkinoita luonnehditaan ”vakaiksi ja luotettaviksi”. Näin on ollut ainakin vuodesta 2008 lähtien: käännöksiä on ilmestynyt vuosittain reilut 11 000, ja käännösten osuus kaikista uusista kirjoista on vaihdellut kahdentoista ja kolmentoista prosentin välillä (liitekuvio 6). Saksasta ulkomaille myytyjen oikeuksien määrä on vuosina 2003–2012 vaihdellut kuudesta yhdeksään tuhanteen. Saksassa siis julkaistaan enemmän käännöksiä kuin mitä saksalaiset myyvät oikeuksia ulkomaille. Suurimmat vientimarkkinat ovat vuodesta 2010 lähtien olleet Kiinassa. Parhaiten ulkomaille käyvät kaupaksi käy lasten- ja nuortenkirjat. Aiheesta löytyy lisää tietoa liitteenä olevasta taulukosta 5 ja kuviosta 7.

Kokoonsa nähden Saksassa julkaistaan huomattavan paljon käännöskirjallisuutta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa käännökset muodostavat vain 2–3 prosenttia julkaistavista kirjoista. Valitettavasti en ole löytänyt parempia verrokkimaita, kuten Italiaa ja Espanjaa, koskevia tilastoja. Pienillä kielialueilla tilanne on tietysti toisenlainen, ja Suomessa käännösten osuus onkin viidenneksen luokkaa.

Kirjoja saksannetaan ylivoimaisesti eniten englannista: yli kaksi kolmasosaa (67,6 %) kaikista käännöksistä ja lähes kolme neljäsosaa (74,4 %) käännetystä kaunokirjallisuudesta on alun perin englanninkielistä. Englannista saksaan käännettiin vuonna 2012 yhteensä reilut 7300 teosta. Kaukana perässä tulee ranska kymmenen prosentin osuudella ja 1100 käännöksellä. Kolmatta sijaa pitää hallussaan japani (5,8 %), jonka asema on sikäli mielenkiintoinen, että 630 käännöksestä vain kaksikymmentä on kaunokirjallisia. Tämä selittyy sillä, että Japanista tuodaan ennen kaikkea sarjakuvia. Suomi tulee tiukasti latinan, puolan ja heprean kannoilla sijalla neljätoista (0,3 %). Börsenvereinin tilastojen mukaan vuonna 2012 suomesta käännettiin yhteensä 36 teosta, joista 26 oli kaunokirjallisuutta. Jäljelle jäävät kymmenen lienevät etupäässä lastenkirjoja ja sarjakuvia (liitetaulukko 3).

Käännösten jakautuminen aihepiireittäin vuonna 2012 näkyy liitetaulukossa 4. Jaottelu perustuu kansainväliseen Dewey-luokittelujärjestelmään, jossa määräävänä tekijänä on teosten aihe – ”tieteellisyyden” asteella ei siis ole merkitystä. Tietokirjakäännöksiä ilmestyi yhteensä vajaat 3200.[20] Taulukossa 2 esitetään kymmenen suosituinta tietokirjakäännösten aihepiiriä sekä absoluuttisesti (julkaisumäärien perusteella) että suhteellisesti (osuus kyseisen aihepiirin kaikista julkaisuista) mitattuna. Näistä toki varsin muodollisista tiedoista voidaan hakea vihjeitä siihen, minkälaisilla tietokirjoilla saattaisi olla Saksassa kysyntää ja minkälaisiin käännösaiheisiin siellä suhtaudutaan suopeasti.[21]

[20] Käännettyä kaunokirjallisuutta julkaistiin 4265, lasten- ja nuortenkirjallisuutta 1905 sekä sarjakuvia 1170 nimekettä.

[21] Osa tiedoista on suoraan *Buch und Buchhandel in Zahlen 2013*:sta, eikä niitä kaikkia löydy liitetaulukosta.

Taulukko 2. Käännösmääriä ja käännösten osuuksia aihepiireittäin vuonna 2012.

Aihepiiri	Käännösten määrä	Aihepiiri	Käännösten osuus kaikista aihepiirin julkaisuista (%)
Kotitalous	284	Muut uskonnot	19,5
Lääketiede, terveys	256	Pohjois-Amerikan historia	18,8
Teologia ja kristinusko	246	Afrikan historia	17,6
Psykologia	183	Astronomia, kartografia	16,5
Piirtäminen, taidekäsityö	173	Piirtäminen, taidekäsityö	16,7
Muut uskonnot	118	Eläimet (eläintiede)	16,3
Yhteiskuntatieteet, sosiologia	109	Parapsykologia, okkultismi	16,0
Filosofia	106	Peli, leikki	16,0
Maantiede, matkailu	94	Kotitalous	14,1
Talous	79	Aasian historia	14,0

2.4. Julkaisemista liiketoiminnan ehdoilla

Esittelen vielä lyhyesti muutamia keskeisiä saksalaista kirja-alaa koskevia seikkoja, jotka ovat kantautuneet tietooni etupäässä haastattelujen välityksellä.

Saksalainen kustannusmaailma on varsin liiketoimintaorientoitunutta, mikä tarkoittaa sitä, että jokaisen kirjan on pärjättävä markkinoilla. Myyntihintajärjestelmästä huolimatta markkinat ovat vahvasti polarisoituneet: bestsellerit myyvät entistä enemmän ja yhä useamman kirjan myynti jää melko vaatimattomaksi. Tuotantokulujen kattamiseksi kutakin kirjaa tulisi myydä arviolta 2000–3000 kappaletta, mikä ei markkinoiden kokoon nähden kuulosta kohtuuttoman suurelta määrältä. Niinpä myös verrattain marginaalisilla aiheilla voi olla vientimahdollisuuksia, mikäli vain onnistutaan löytämään sopiva kustantamo.

Keskeinen ratkaisu kirjan myynnin kannalta on luonnollisesti se, päätetäänkö kirjan markkinointiin panostaa vai ei. Varsinkin kaunokirjallisuuden markkinoinnissa suosittuja ovat kustantajien tai kirjakauppojen järjestämät (usein maksulliset) lukutilaisuudet, joissa kirjailija lukee otteita teoksistaan. Kirjoittajan edellytyksiä esiintyä tämänkaltaisissa tilaisuuksissa ei kuitenkaan pidetä ehtona käännöksen syntymiselle.

Agentuurit ovat vahva uusi tekijä saksalaisella kirja-alalla. Niitä on noin sata, ja arviolta 60 prosentilla kirjailijoista on oma agentti. Osa kustantamoista ottaa kirjailijoita listoilleen vain agentuu-

rien kautta. Agentit seulovat valtavasta tarjonnasta potentiaalisia käsikirjoituksia ja tarpeen vaatiessa editoivat käsikirjoituksia, ennen kuin niitä lopulta tarjotaan kustantajille. Tietokirjapuolella agentit myös yrittävät keksiä kiinnostavia aiheita sekä etsiä niille sopivia kirjoittajia.

Päätän Saksaa käsittelevän luvun kuvaukseen saksalaisten kääntäjien ja kustantajien välisestä kädenväännöstä. Saksassa pyrittiin vuonna 2002 tekijänoikeuslakiin tehdyn muutoksen myötä parantamaan muun muassa kääntäjien kehnoa asemaa. Kääntäjäyhdistys VdÜ:n (*Verband deutschsprachiger Übersetzer literarischer und wissenschaftlicher Werke*) mukaan merkittäviä uudistuksia olivat lakiin kirjattu oikeus tekijälle kuuluvasta ”sopivasta” korvauksesta sekä ”reiluustasaus” (*Fairnessausgleich*). Esimerkkinä ”epäsopivasta” korvauksesta mainittiin lain perusteluissa nimenomaan kirjallisuuden kääntäjien palkkiot. Jälkimmäisen tarkoituksena on puolestaan taata tekijälle parempi korvaus sellaisissa tapauksissa, joissa etukäteen tehty sopimus on muuttunut hyvän myynnin takia ”epäreiluksi”.

Kääntäjät ja kustantajat ovat kinastelleet rahoista ja sopimuksista entiseen malliin lakimuutoksesta huolimatta, eikä yhteisymmärrystä sopivasta korvauksesta ole löytynyt. Korkein oikeus tosin antoi sitovan tuomion vuonna 2009 jupakassa, jossa kääntäjät olivat nostaneet viisi kannetta kustantamorypäs Random Housea vastaan. Tuomion mukaan kääntäjät ovat oikeutettuja lisäkorvaukseen 5000 myydyn kappaleen jälkeen (0,4–0,8 % kirjan nettomyyntihinnasta). Lisäksi kääntäjät ovat oikeutettuja osuuteen niistä tuloista, joita saadaan käännöskirjan oikeuksien myynnistä kolmannelle osapuolelle. [22] VdÜ:n mukaan monet kustantamot kuitenkin tekevät parhaansa löytääkseen laista sopivia porsaanreikiä ja välttyäkseen maksamasta kunnollisia korvauksia. Pahimpana konnana tarinan tässä versiossa näyttäytyy kustantajien ja kirjakauppojen yhdistys Börsenverein, jonka tavoitteena on saada vuoden 2002 lakimuutos peruutetuksi. Sen sijaan Börsenvereinin mielestä uudistuksesta ovat hyötyneet lähinnä bestsellereiden kääntäjät. Suurimpana vaarana on käännösten kallistuminen ja sitä kautta käännöskirjojen väheneminen.[23] Toistaiseksi lakimuutos ei ole näkynyt käännösmäärissä.

[22] www.literaturuebersetzer.de/

[23] www.boersenblatt.net/sixcms/media.php/747/Politikbrief_2009-11.247315.pdf

3. TIETOKIRJALLISUUDEN VIENNIN TILA JA VIENTI SAKSAAN

”Suomalaisen kirjallisuuden vienti kasvaa kohisten”, uutisoi YLE verkkosivuillaan 18.12.2013. Näin tosiaan on: kirjallisuusviennin arvo kohosi vuonna 2012 vajaaseen kahteen miljoonaan euroon, ja kasvua oli edellisvuodesta liki 60 prosenttia. Eivätkä tähän edes sisälly kirjojen ulkomaan kappalemyynnistä kertyneet tulot. Oletettavasti käännösoikeuksien myynti myös jatkaa reipasta kasvuaan Suomen *Ehrengast*-aseman ansiosta (Frankfurt 2014) ainakin vuodet 2013–2015. Raflaavasta uutisoinnista huolimatta mainitut summat ovat kotimaan myyntiin verrattuna minimaalisia, reilun prosentin luokkaa yleisen kirjallisuuden (kotimaan) kokonaismyyntiin nähden.[24] Kotimaan myynnin supistuessa on kuitenkin ehdottomasti syytä katsastaa uusia mahdollisuuksia rajojen ulkopuolelta. Tietokirjallisuuden osuus viennistä on ollut vuosina 2011 ja 2012 kymmenen prosentin tietämillä.[25]

FILIn käännöstietokannan perusteella saksa on julkaisumäärien mukaan viron, englannin ja venäjän jälkeen neljänneksi yleisin kieli, jolle suomalaista tietokirjallisuutta on 2000-luvulla käännetty. Vielä 1990-luvulla suuren osan tietokirjasaksannoksista julkaisivat suomalaiset kustantajat (etupäässä Otava) ja julkaiseminen tapahtui usein yhteistyössä kustannusalan ulkopuolisten tahojen kanssa (kuten ulkoministeriö), jotka etsivät kirjaviennistä lähinnä muuta kuin taloudellista tulosta. Tämä puolestaan näkyi käännettyjen teosten aihepiireissä: hallitsevassa asemassa olivat yleisteokset suomalaisesta kulttuurista, Suomen historiaa käsittelevät teokset sekä luontokirjat, joiden tarkoituksena oli ainakin epäsuorasti edistää Suomi-kuvaa saksalaisella kielialueella.

2000-luvulla tilanne on sikäli muuttunut, että käännökset syntyvät yhä useammin käännösoikeuksien myynnin kautta. Julkaistuja nimekkeitä ei ole järin paljon, mutta joitakin teemoja tästä kokonaisuudesta voidaan poimia esille. Suomen ja Saksan yhteinen historia, kansainvälisesti tunnettujen suomalaisten elämäkerrat (esim. Martti Talvela, Tove Jansson), saamelaisuus sekä luontovalokuvaus ovat aiheita, joille vaikuttaisi löytyvän saksankielisiä lukijoita (enemmänkin kuin yhden teoksen verran). Aiemmin liki välttämätön Suomi-kytkös näyttää kuitenkin siirtyneen syrjemmälle, ja teosten aihepiirit vaihtelevat laidasta laitaan, onnellisuuden filosofiasta talousrikollisuuden ja keskiaikaisen ruokakulttuurin kautta Viron neuvostoaikaan.

3.1. Tietokirjavienti – ketä kiinnostaa?

Miksi tietokirjallisuutta ylipäätään pitäisi viedä ulkomaille? Tietokirjaviennin ympärille kietoutuu monia toimijoita, ja vastaus riippuu luonnollisesti siitä, mistä näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Kysymyksen voi siten muotoilla myös näin: kenen ”intressejä” tietokirjallisuutta viemällä pyritään edistämään?

Kannattavaa liiketoimintaa tavoittelevien kustantajien ja agentuurien näkökulmasta taloudelliset tekijät nousevat vääjäämättä määräävään rooliin. Tämä näkyy toisaalta siinä, että tietokirjoja viedään ulkomaille melko vähän, toisaalta siinä, minkälaisia kirjoja vientiin valikoituu. Toki tietokirjavienti tuo (tai sen on vähintäänkin tarkoitus tuoda) eri osapuolille tuloja – toivottavasti myös riittävästi uhrattuihin panoksiin nähden. Jos kuitenkin hetkeksi unohdetaan taloudelliset vaikut-

[24] Vertailukohtana on Suomen kustannusyhdistyksen (SKY) tilasto. SKY:n jäsenkustantajat vastaavat noin 80 prosentista uusista nimikkeistä ja noin 70 prosentista kirjamyynnistä.

[25] Tiedot vientituloista ovat peräisin Media Cleverin selvityksestä *Suomalaisen kirjallisuusviennin markkina-arvo vuosina 2011 ja 2012*.

timet, niin ulkomailla julkaisemista voidaan ennen kaikkea pitää tunnustuksena onnistuneesta työstä. Useiden haastateltavien mukaan pääsyy tietokirjojen viennille onkin, että se kasvattaa mukana olevien toimijoiden (kirjoittaja, kääntäjä, kustantaja, vientiorganisaatio jne.) mainetta. Myydyistä käännösoikeuksista muistetaankin aina mainita kirjojen takakansi- tai lieveteksteissä. Hieman idealistisemmin ilmaistuna tietokirjaviennin merkitys voidaan nähdä myös siinä, että sen myötä osallistutaan kansallisvaltioiden ja kielialueiden rajat ylittävään kansainväliseen ”kulttuurikeskusteluun”. Esimerkiksi Euroopan unionin mahdollista liittovaltiokehitystä silmällä pitäen tämä ajatus ei ole lainkaan niin tuulesta temmattu kuin miltä se ensi näkemältä saattaa vaikuttaa.

Toistaiseksi kirjallisuusviennissä on keskitytty ensisijaisesti kaunokirjallisuuteen sekä lasten- ja nuortenkirjallisuuteen, mutta miksei myös tietokirjallisuuteen voitaisi panostaa? Eri kirjallisuudenlajien vastakkainasettelu (johon itsekin vertailujen pakottamana jatkuvasti sorrun) on kaiken lisäksi varsin hedelmätön ja tosiasioiden valossa kyseenalainenkin lähtökohta: ”kauno” ja ”tieto” ovat vähintään Hesiodoksen *Työt ja päivät* -runoelmasta lähtien kietoutuneet elimellisesti toisiinsa. Viime vuosina raja kauno- ja tietokirjallisuuden välillä tuntuu vieläpä entisestään kaventuneen. Suuressa suosiossa olevien historiallisten romaanien kirjoittajat kaivavat arkistoista materiaalia teksteihinsä, ja toisaalta tällä hetkellä kuumin trendi tietokirjallisuuden puolella on kuvaavasti ”asiaproosa”. Vaikutteet kulkevat siis molempiin suuntiin – sikäli kuin erottelua ylipäätään voidaan tehdä.

Frankfurtin vuoden 2013 kirjamessujen tiedotustilaisuudessa kulttuuri- ja urheiluministeri Paavo Arhinmäki julisti, että ”suomalaisten suurin omaisuus on sivistys, korkea osaaminen, kyky ymmärtää lukemaansa, omaksua tietoa”.[26] Kansallisesta (lue: valtiovallan) näkökulmasta tarkasteltuna tietokirjallisuuden vientiä voitaisiinkin ajatella ”kulttuurisen pääoman” levittämisenä ja suomalaisen sivistyksen tunnetuksi tekemisenä maailmalla. Tähän liittyen voidaan pikaisesti pohtia erästä kirjallisuusviennissä vähemmälle huomiolle jäänyttä ulottuvuutta, nimittäin sitä, millaista käsitystä Suomesta pyritään ulkomaille esittämään. Kliseistä ja kiiltokuvamaisuudesta ei suinkaan tarvitse tyystin luopua, mutta niiden rinnalla voisi olla tilausta myös vaihtoehtoiselle ja astetta ”rehellisemmälle” näkökulmalle. Esimerkiksi PISA-sijoituksen ”romahtamista” vuonna 2013 seurannut hätäännys antaisi aihetta pohdiskella paitsi sitä, mikä on tehnyt suomalaisesta koulutusjärjestelmästä kansainvälisen huipun, myös sitä, minkälaisten ongelmien kanssa täällä tätä nykyä painiskellaan. Näin ne, jotka pyrkivät oppimaan suomalaisista ”innovaatioista” – koulutusjärjestelmän tapauksessa saksalaiset – voisivat välttyä tekemästä samoja virheitä.

Kansallisesti kiinnostava lähestymistapa tietokirjavientiin on myös se, että toimivan käännös- ja vientiverkoston myötä voidaan kenties paremmin säilyttää suomi tiedon ja tieteen kielenä. Tarve kirjoittaa suoraan vieraalla kielellä vähenee, jos kansainvälistä huomiota on mahdollista herättää verrattain helposti myös alun perin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisillä tuotoksilla. Ajatuksen tueksi voidaan liittää vielä kauaskantoisempi tulevaisuudenvisio, jossa (*Google translatorin* tapaiset) käännöspalvelimet kääntävät tekstiä ja puhetta vaivattomasti kieleltä toiselle.[27] Mikäli englanti, kiina tai jokin muu kieli ei siihen mennessä ole saavuttanut täydellistä ylivaltaa, voitaisiin samalla luultavasti kokea jonkinlainen ”äidinkielten renessanssi”, sillä ainakin toistaiseksi

[26] http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2013/10/arhinmaki_frankfurt.html

[27] Helmikuussa 2014 julkaistut uutiset Amazonin yrityksistä myydä Googlen kääntäjällä suomennettuja klassikoita eivät tosin tue tätä ajatusta. Niistä voidaan kuitenkin ennen kaikkea syyttää kyseisten firmojen kärsimättömyyttä, jonka seurauksena vasta kehitteillä olevaa teknologiaa on otettu ennenaikaisesti käyttöön.

lukeminen ja kirjoittaminen (sekä ajattelu ylipäätään) on luontevinta kielellä, jolla ne on alun alkaen opittu.[28]

[28] Ks. myös Heikkinen, Vesa & Harri Mantila: *Kielemme kohtalo*. Helsinki: Gaudeamus, 2011, s. 81–82.

4. KOTIMAINEN KUSTANNUSKENTTÄ: TOIMIJAT TIETOKIRJALLISUUDEN VIENNIN PARISSA

4.1. Suomalainen tietokirja ja sen kirjoittaja: tähtäimessä kansainväliset markkinat

Raportin ensimmäisessä luvussa kiinnitettiin jo huomiota siihen, miten tietokirjallisuutta lajityyppinä luonnehtii teosten aiheiden, tarkastelutapojen sekä kohderyhmien laaja ja vaihteleva kirjo. Samaten myös tietokirjojen kirjoittajat muodostavat heterogeenisen ryhmän professoreista bloggaajiin, minkä vuoksi tarkastelun on tässä yhteydessä rajoituttava verrattain yleisluontoisiin seikkoihin. Käyn ensin käsiksi rahaan.

Käännösoikeuksien myynnistä saatavat tulot koostuvat ennakosta sekä myytyjen kirjojen perusteella maksettavista rojalteista. Ulkomaisilta kustantajilta saatavat ennakot ovat yleensä pieniä, muutaman tuhannen euron luokkaa. Samoin käännöskirjojen tuottamat tulot kirjaa kohden ovat melko vaatimattomia, sillä ulkomainen kustantaja nipistää niistä kattaessaan kääntämisestä aiheutuvia kuluja. Lisäksi käännösoikeuksien myynnistä vastaava taho (kustantamo, agentuuri) ottaa potista kustannussopimuksessa määritellyn osuuden, joka on yleensä 25–50 prosenttia. Heikki Jokinen arvioi *Tietokirjailijan evät* -teoksessa käännöspalkkion olevan noin puolet kotimaisesta tekijänpalkkiosta. Kovakantisen kirjan kohdalla tämä tarkoittaa 7,5–8 prosenttia, pehmeäkantisen noin viittä prosenttia kustantajan saamasta tuotosta.[29]

Mikäli kirjoittaja onnistuu itse sopimaan kirjansa kääntämisestä ulkomaisen kustantajan kanssa, on kirjoittajan saama summa luonnollisesti suurempi. Tähän liittyen eräs haastateltava sanoi edustamansa kustantamon antavan kirjoittajalle vapaat kädet käännösoikeuksiin sellaisten teosten kohdalla, joiden myyntiin ja markkinointiin kustantamossa ei olla valmiita kunnolla panostamaan. Harva kirjoittaja kuitenkaan kykenee uhraamaan riittävästi aikaa ja muita käännösoikeuksien itsenäiseen myyntiin vaadittavia resursseja.

Pienestä prosenttiosuudesta huolimatta tietokirja voi tuottaa merkittäviäkin tuloja myynnin kasvaessa suureksi, mikä isoilla kielialueilla on aina mahdollista. Esimerkkejä saksaksi käännetyistä tietokirjabestsellereistä ovat Kaari Utrion kymmeniä tuhansia myynyt ja parhaana ulkomaisena tietokirjana Saksassa palkittu *Eevan tyttäret* (Tammi 1984) sekä Janne Ahosen elämäkerta *Kuningaskotka* (Teos 2009), josta on otettu jo kuusi painosta. Tällainen menestys on kuitenkin hyvin harvinaista. Haastatellut ovatkin yksimielisiä siitä, että tietokirjojen kirjoittajia motivoi ulkomaisille markkinoille rahan sijaan etupäässä maine. Jotta yleinen kiinnostus tietokirjavientiä kohtaan kasvaisi, olisi edellä mainittujen kaltaisia onnistumisia suotavaa tuoda näkyvämmin esille – silläkin uhalla, että odotukset voivat kohota turhan korkealle.

Eräs haastateltu totesi käännösoikeuksien myynnin olevan kustantajien näkökulmasta lähinnä ”PR-toimintaa”, jota tehdään, koska kirjailijat (etenkin kaunokirjailijat) niin haluavat ja muutkin kustantamot sitä tekevät. Tietokirjoja kirjoittavien hinku ulkomaille on maltillisempaa eikä luo kustantamoille suuria paineita. Tähän vaikuttaa varmasti paljon se, että heidän tulonsa tulevat usein muualta kuin kirjojen myynnistä. Vuonna 2004 tietokirjailijoista 60 prosenttia sai palkkaa

[29] Heikki Jokinen: *Tietokirjailijan evät. Tekijänoikeus, sopimukset, apurahat*. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: EDITA 2010, s. 52.

päätoimestaan, 26 prosenttia oli eläkkeellä ja loput 14 prosenttia oli freelancereita eli vailla vakituista työsuhdetta. Freelancereiden määrä näyttäisi kuitenkin olevan kasvussa.[30]

Tietokirjoja ei juuri kirjoiteta vientiä silmällä pitäen. Tästä seuraa, että niissä on enemmän tai vähemmän tietoisesti sisään rakentuneena ”Suomi-näkökulma”, elimellinen kytkös suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan, mikä taas saattaa heikentää niiden puhuttelevuutta ulkomaiselle lukijalle ja sitä kautta vientimahdollisuuksia. Jo käsikirjoitusvaiheessa olisikin hyvä miettiä, kannattaako tekeillä olevaa kirjaa tarjota myös ulkomaille. Toisaalta valtaosa kirjoittajista on varmasti valmis muuttamaan ja hiomaan tekstiään myös jälkikäteen, mikäli käännösoikeudet saadaan myytyä sen verran suuren sulan hattuun ulkomainen julkaisu kirjoittajalle tuo.

Vuonna 2012 Saksassa julkaistuista ensipainoksista 6,7 prosenttia (5330 nimekettä) oli englanninkielisiä (liitekuvio 5). Osuus on niin suuri, että myös englanniksi kirjoitettujen suomalaisten tietokirjojen vientiä kannattaa harkita. Niiden käännösoikeuksia on helpompi markkinoida, koska erillisiä käännösnäytteitä ei tarvita, ja toisaalta tällaisia tietokirjoja olisi myös mahdollista tarjota suoraan saksalaisille kirjakaupoille.

4.2. *Tietovientiin* valikoituneet kustantajat

Suomessa tietokirjoja julkaisevien kustantajien joukko on kirjava: sekaan mahtuu yhden hengen ”nyrkkipajoja”, ammatti- tai harrastekirjallisuuteen erikoistuneita kustantajia, tiedekustantajia, pieniä, keskikokoisia ja suuria yleiskustantamoja, tieteellisiä seuroja, säätiöitä, tutkimuslaitoksia ja lukuisia muita tahoja. *Tietovientiin* on pyydetty mukaan kustantajia Suomen Kustannusyhdistyksen, Suomen tiedekustantajien liiton ja Suomen kirjankustantajien (ent. Suomen pienkustantajat) jäsenlistoilta sekä lisäksi joitakin edellä mainittuihin yhdistyksiin kuulumattomia kustantajia, säätiöitä ja tutkimuslaitoksia.

Kustantajien moninaisuudesta seuraa, että niiden tarkasteleminen yhtenäisenä kokonaisuutena on mahdollista vain rajatusti. Hankkeen kannalta olennaista on se, että panostukset tietokirjallisuuden vientiin ovat kaikilla verrattain vähäisiä. Valtaosalta *Tietoviennissä* mukana olevista kustantajista joko yksinkertaisesti puuttuu ulkomaanoikeuksien myyntiin vaadittavat resurssit (erikoiskustantamot ja tiedekustantamot) tai sitten kirjavienti sijaitsee niiden toimintakentän ulkopuolella (tutkimuslaitokset). Tämä ei ole ihme, sillä – kuten eräs haastateltavista totesi – kirjavienti on nykyään täysin ammattimaista toimintaa, joka vaatii pitkäjänteisyyttä. Hyviä tuloksia ei saavuteta hetkessä. Näköpiirissä ei liioin ole toimintakulttuurin äkillistä muutosta siihen suuntaan, että tietokirjakustantajat alkaisivat keskittyä voimakkaasti vientiin esimerkiksi palkkaamalla ulkomaanoikeuksien myynnistä vastaavia työntekijöitä.

Isoilla ja keskisuurilla yleiskustantamoilla (esim. Otava, WSOY ja Tammi) ulkomaanoikeuksien myynti on sen sijaan systemaattisempaa. Myynnistä joko huolehtii oma ulkomaanoikeuksiin keskittyvä työntekijä tai se järjestetään agentuurin kautta. Viennissä tietokirjallisuus on kuitenkin useimmiten jäänyt kaunokirjallisuuden sekä lasten- ja nuortenkirjallisuuden varjoon. Niinpä nämäkään kustantajat eivät kovin paljoa panosta tietokirjojen ulkomaanmyyntiin, vaan se tapahtuu lähinnä ”passiivisesti”, erilaisten valmiiden kontaktien (mm. kirjoittajien) kautta.

[30] Tiina Käkelä-Puumala: *Tietokirjallisuuden valtiontuki. Kehittämisehdotuksia*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012, s. 27.

Yleensä suomalaiset kustantajat tähtäävät ulkomaille käännösoikeuksia myymällä, mutta muutamia poikkeuksiakin löytyy. Esimerkiksi John Nurmisen Säätiö on tehnyt joistakin kirjoistaan vieraskielisiä laitoksia ja myös itse julkaissut osan niistä. Rakennustieto puolestaan kustantaa muutaman kirjan vuodessa suoraan ulkomaille (englanniksi). Näille kirjoille on yhteistä vaikuttava visuaalinen ote, mikä tekee niistä helpommin myytäviä tuotteita ulkomaisilla markkinoilla. Uuden jakeluketjun luominen esimerkiksi Saksan kirjamarkkinoille vaatisi suuria panostuksia ja huomattavaa muutosta vakiintuneisiin toimintatapoihin, joten kirjaviennin ensisijaisena kanavana pysynee tulevaisuudessakin oikeuksien myynti, vaikka se ei kovin tuottoisaa olekaan. Suoraan ulkomailla julkaisemisesta kiinnostuneiden kustantajien kannattaa silti ehdottomasti harkita yhteistyötä, jotta eri puolille hajaantunut tieto ja verkostot saataisiin yhteiseen käyttöön.

Haastattelemani kustantamojen edustajien käsitykset tietokirjaviennin tilasta ja tulevaisuudennäkymistä vaihtelivat karusta ”realismista” (”kaikkea kokeiltu, ei toimi”) varovaiseen optimismiin (”miksei?”). Volyymin kasvattamista nimenomaan tietokirjapuolella ei juurikaan suunnitella, mutta *Tietovienti*-hankkeen ajatukseen toiminnan osittaisesta keskittämisestä ja avusta esimerkiksi sopivan ulkomaisen kustantajan löytämiseksi (ks. luku 1.2.) suhtauduttiin suopeasti. Halukkuutta tietokirjallisuuden vientiä kohtaan kyllä löytyy, mutta valitettavasti se jää prioriteettilistalla häntäpäähän. Yleiskustantamoissa (ja agentuureilla) tietokirja jää helposti vähemmälle huomiolle, tietokirjakustantajien resurssit eivät puolestaan riitä ulkomaanoikeuksien markkinointiin. Vaikka tietokirjallisuudesta tuskin muodostuu suoranaista rahasampoa kustantamoille, voidaan uhrattujen panosten vähäisyyden vuoksi kuitenkin olettaa, että kaikkea potentiaalia ei tässä suhteessa ole vielä käytetty. Ulkopuolisia panostuksia siis tarvitaan, jotta kynnys lähteä viemään tietokirjoja ulkomaille madaltuisi. Vaihtoehdoiksi jäävät jonkinlaisen keskitetyn ja taloudellista taakkaa jakavan järjestelmän luominen tietokirjakustantajien yhteistyön pohjalta (esimerkiksi Tietokirjallisuuden edistämiskeskuksen alaisuudessa) tai toiminnan kanavoiminen jo olemassa olevan vienninedistämisorganisaatio FILIn yhteyteen.

4.3. Kirjaviennin tärkein lenkki: kääntäjä

Tietokirjaviennin ehdottomana edellytyksenä on, että tarjolla on riittävästi osaavia kääntäjiä. Niinpä esimerkiksi norjalaisen kirjallisuuden vientiorganisaatio NORLAn tietokirjapuolesta vastaavan Per Øystein Rolandin mukaan ”tärkeimpänä henkilönä kaikessa NORLAn työssä on ja pysyy kääntäjä”.[31] Syynä ei ole pelkästään se, että ”kääntäjät kääntävät”, vaan he voivat olla keskeisessä roolissa jo siinä vaiheessa, kun käännöskirjan julkaisemista ylipäätään harkitaan. Kääntäjät ehdottavat kirjoja kustantajille ja tekevät näytekäännöksiä, jotka suomen kaltaisen ja ruotsin kaltaisten vähän tunnettujen kielten tapauksessa ovat ehdottoman tärkeitä.

Tietokirjan kääntäminen on sikäli hankalaa, että se edellyttää hyvän kielitaidon lisäksi usein erityissanaston hallintaa, joka voi vaihdella paljonkin käännösprojektista toiseen. Terminologian tarkistaminen esimerkiksi asiantuntijoiden avulla lisää käännökseen vaadittavaa työmäärää ja saattaa sikäli ainakin epäsuorasti lisätä käännöskustannuksia. Kääntäminen ei ole taloudellisesti järin tuottoisaa puuhaa, mutta haastattelujen perusteella ainakin tämänhetkisen kysynnän tyydyttämiseksi saksantajia löytyy riittävästi. Kääntäjien näkökulmasta tietokirjaviennin edistäminen on luonnollisesti

[31] Per Øystein Roland: *NORLAs Experience with Working with Norwegian Non-fiction Abroad*. Esitelmä FILIn järjestämässä tietokirjaseminaarissa Helsingissä 18.9.2009.

enemmän kuin suotavaa. Kirjavientiä etupäässä leimaava keskittyminen kirjoihin, joilla on eniten myyntipotentiaalia voi kuitenkin tarkoittaa sitä, että tarjolla olevat käännöstyöt eivät täysin vastaa kääntäjän esimerkiksi koulutuksen myötä hankkimaa tiedollista erityisosaamista.

FILI järjestää koulutusta sekä aloitteleville että kokeneemmille kääntäjille, joskin koulutus keskittyy useimmiten muuhun kuin tietokirjallisuuden kääntämiseen. Kouluttaminen onkin sikäli vaikeaa, että tietokirjallisuuden erityisalat voivat poiketa huomattavasti toisistaan. Yliopistoissa tarjottava koulutus puolestaan määräytyy ensisijaisesti kielen mukaan. Kääntäjäkoulutuksen osalta voitaisiin kenties yhdistää voimat Helsingin yliopiston humanistiseen tiedekuntaan perusteilla olevan tietokirjallisuuden ja -kirjoittamisen professuurin kanssa. Yliopistolla voitaisiin organisoida opetusta tietokirjojen suomentamiseen sekä kääntämiseen aihealueittain, yli kielirajojen. Näytekäännösten laatiminen harjoitustyönä (ja niiden asettaminen näytille vientiportaaliin) taas olisi varmasti hyödyllistä, vaikkakin tällaisissa järjestelyissä piilee se vaara, että ammattimaista työtä aletaan teettää opiskelijoilla.

4.4. Kirjallisuusagentti – kirja-alan uusin tulokas

Kustantamoista riippumattomat kirjallisuusagentit ovat uusi ilmiö suomalaisessa kustannusmaailmassa – ensimmäiset agentuurit perustettiin vuonna 2009. Tällä hetkellä agentuureja toimii Suomessa neljä. Ne huolehtivat kirjailijoiden oikeuksista sekä vastaavat joidenkin yleiskustantamojen kirjaviennistä. Vaikka kaikilla kotimaisilla agentuureilla on listoillaan myös tietokirjailijoita, niiden varaan ei ole ainakaan vielä rakennettu laajaa tietokirjallisuuden vientiä. Jo pintapuolinen tarkastelu kertoo, miksi näin on: *Maisteri Kousan agentuuri ja editointi* on keskittynyt vain kotimaahan, pohjoismaisella *Stilton Literary Agencylla* tietokirjallisuus rajoittuu pelkkään kertomukselliseen tietokirjallisuuteen (*narrative non-fiction*) ja turkulaisen *Burning Bridgen* tietokirjallisuuspuolelta löytyy ainoastaan kolme esseistiä sekä matkakirjoja kirjoittava työpari. Niinpä jäljelle jää oikeastaan vain *Elina Ahlback Literary Agency* (joka edustaa 11 suomalaista tietokirjailijaa Sara La Fountainista Erkki Tuomiojaan). Syy tietokirjailijoiden puuttumiselle agentuurien listoilta on mitä ilmeisimmin se, että tietokirjallisuuden viennistä saavat tulot suhteessa vaadittaviin panostuksiin kalpenevat kaunokirjallisuudelle sekä lasten- ja nuortenkirjallisuudelle.

Kotimaisten agenttien rinnalla yksi mahdollisuus olisi kokeilla ulkomaisten agentuurien palveluksia, kuten kaunokirjallisuuden puolella on jo tapahtunut. Tarkempia kokemuksia ulkomaisten agentuurien toimintatavoista, esimerkiksi kirjailijoiden tai kirjallisuuden valikointikriteereistä ei ole ollut saatavilla, mutta todennäköisesti kansainvälisten agentuurien listoille pääseminen on erittäin hankalaa – varmasti liki mahdotonta, ellei tietokirjailija kirjoita kirjojaan suoraan englanniksi tai jollain muulla valtakielellä. Vastapainona tarjolla olisi sitten kansainväliset markkinat ja potentiaalisesti isot kirjamyynnit.

Yksi keino edistää tietokirjavientiä voisi olla pelkästään tietokirjoihin keskittyvän agentuurin perustaminen. Tämä edellyttäisi varmaankin sitä, että agentuurin rahoitus tulisi pääosin muualta kuin kustantajilta ja että sen tavoitteeksi määriteltäisiin voittoisan tuloksen sijaan jonkinlainen ”sivistystehtävä”. Tällaisessa järjestelyssä hankaluutena olisi (rahoituksen lisäksi) tietysti se, millä perustein tietokirjat vientiin valikoitaisiin ja kuka sen tekisi.

4.5. Vientiorganisaatiot kirjaviennin taustalla

FILI

Finnish Literature Exchange eli FILI on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) yhteyteen vuonna 1977 perustettu organisaatio, jonka pääasiallisena tavoitteena on edistää kotimaisen kirjallisuuden vientiä sekä lisätä sen tunnettuutta ulkomailla. Jo tästä voidaan päätellä, että FILIlle lankeaa tietokirjallisuuden viennissä keskeinen rooli. FILIn toimintaa rahoittaa etupäässä opetus- ja kulttuuriministeriö sekä hankekohtaisesti erilaiset säätiöt. FILI on vuosina 2008–2013 toteuttanut *Suomen tietokirjallisuus maailmalle* -hanketta, jossa tietokirjallisuuden vientiä on pyritty avittamaan seuraavin keinoin:[32]

1) Suomen- tai ruotsinkielistä tietokirjallisuutta julkaiseville ulkomaisille kustantamoille suunnattu käännöstuki.
2) Matka-apurahat Suomeen ulkomailla asuville kääntäjille.
3) Tietokirjallisuuden esittely kirjamessuilla ja kirjallisuustapahtumissa.
4) Ulkomaisten tietokirjakustantajien vierailut Suomeen.
5) Tiedottaminen (*Books from Finland* -verkkojulkaisun ylläpito, jossa esitellään kauno- ja tietokirjallisuutta, tietokirjallisuuden kirjailijakortit, esitteet yms.).

Kaunokirjallisuuden sekä lasten- ja nuortenkirjallisuuden puolelta saatujen kokemusten sekä FILIn norjalaisen sisarorganisaatio NORLAn tarjoaman esimerkin perusteella voidaan todeta, että käännöstuki on edellä luetelluista keinoista ylivoimaisesti tehokkain tapa edistää kirjallisuuden vientiä ulkomaille. FILI myöntää tukea teosta kohden enimmillään 4000 euroa, ja se kattaa yleensä noin 50–70 % käännöskuluista.

Vuonna 2012 *Suomen tietokirjallisuus maailmalle* -hankkeen määrärahat olivat 64 000 euroa. Tämä summa on siis kokonaisuudessaan osoitettu tietokirjallisuuden viennin edistämiseen. Se ei kuitenkaan yksin kata vieraille kielille osoitettuja käännöstukia (ks. taulukko 3), eli tietokirjallisuudelle jaetaan rahaa myös samasta lähteestä kuin kaunokirjallisuudellekin. Koska FILIstä ei löydy yksinomaan tietokirjallisuuteen keskittyvää työntekijää (toisin kuin esimerkiksi lasten- ja nuortenkirjallisuuteen), näyttäisi tietokirjallisuus vääjäämättä jäävän kaunokirjallisuuden jalkoihin. Tämä ongelma tiedetään yleisesti, mutta sen ratkaiseminen on toistaiseksi kaatunut rahoituksen puutteeseen.

NORLA

Sekä Jaakko Tapanisen että Tiina Käkelä-Puumalan raporteissa norjalaisen kirjallisuuden vientiorganisaatio NORLA (Norwegian Literature Abroad) mainitaan esimerkkinä siitä, miten valtion tuella ja keskitetyillä, systemaattisilla toimilla voidaan myös tietokirjallisuuden vienti asettaa luistavammille urille.

Norjan tietokirjailijaliitto NFF:n (Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening) perustama, tietokirjallisuuden vientiin keskittynyt organisaatio Munin (Marketing Unit for Norwegian International Non-fiction) yhdistettiin NORLAan vuonna 2003, jolloin kirjallisuusvienti saatettiin yhden

[32] Oletettavasti hanke jatkuu tulevaisuudessakin. Sen syvemmälle hallinnollis-organisatoriseen termiviidakkoon sukeltamatta todettakoon, että FILIn opetus- ja kulttuuriministeriöltä saama tuki tulee ministeriön kahdelta eri osastolta: korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto (KTPO) myöntää tukea *Suomen tietokirjallisuus maailmalle* -hankkeelle, muun rahoituksen jakaa kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto (KUPO).

katon alle ja kokonaisuudessaan valtiollisen rahoituksen piiriin.[33] Kivuliaaksi kuvatun fuusion tärkeitä tuloksia olivat muun muassa se, että valtion käännöstukirahoista kolmasosa päätettiin osoittaa tietokirjallisuudelle (loput kaunokirjallisuudelle) ja viidestä työntekijästä kahden toimialaksi määriteltiin tietokirjallisuus. Organisaatiorakenne on sittemmin hieman muuttunut, mutta NORLAssa on edelleen yksi pelkästään tietokirjallisuudesta vastaava työntekijä.

NORLAn toimet tietokirjallisuuden viennissä eivät juuri poikkea FILIn vastaavista: repertoaariin kuuluvat muun muassa käännöstuki, kääntäjien promootiotuki, messuinfo, kääntäjien ja tekijöiden matka-avustukset, neuvontaa kustantamoille, tekijöille ja kääntäjille sekä verkostot muunmaalaisten tietokirjatoimijoiden kanssa. Ratkaiseva ero on siinä, että NORLAssa on siis vuodesta 2003 lähtien toiminut pelkästään tietokirjallisuudesta vastaava työntekijä. Käännöstukea NORLA myöntää enintään 50 % käännöskuluista (FILIllä 50–70 %).

Taulukosta 3 löytyy NORLAn ja FILIn tukimäärät tietokirjallisuudelle vuosina 2011–2013. Tarkoituksena on tarjota suuntaa antava kuva siitä, minkälaisilla resursseilla NORLA ja FILI tietokirjallisuuden osalta toimivat.

Taulukko 3. NORLAn ja FILIn käännöstuet tietokirjoille vuosina 2011–2013.[34]

Vuosi	2011		2012		2013	
Organisaatio	NORLA	FILI	NORLA	FILI	NORLA	FILI
Tukea saaneet tietokirjat (kpl)[35]	71	16	80	30	70	29
Myönnetty tukisumma yht. (€)	186 000	32 400	185 000	69 200	165 000	58 400
Keskimääräinen tuki per kirja (€)	2630	2030	2310	2310	2360	2010
Saksannokset (kpl)	6	0	6	3	8	7

NORLAlla tietokirjallisuuden käännöstukien osuus on siis määritelty kiinteäksi ja se on kaikesta jaetusta tuesta suurin piirtein kolmasosa; FILIllä osuus on ollut tarkasteluajanjaksolla noin 12, 20 ja 16 prosenttia. NORLAn tapauksessa on huomionarvoista, että vuosina 2011–2013 tukea myönnettiin keskimäärin useammalle kuin yhdeksälle kymmenestä tietokirjallisuuden käännöstukihakemuksista. Korkea osumaprosentti taatusti madaltaa kynnystä tarjota tietokirjaa ulkomaiselle kustantajalle, kun oletusarvona on, että todennäköisesti ulkomainen kustantaja käännöstukea myös saa.[36]

[33] Muninin rahoittajina olivat toimineet NFF:n lisäksi Norjan ulkoministeriö ja Norjan kustannusyhdistys.

[34] NORLAn verkkosivuilta on ladattavissa taulukot vuosittain myönnetyistä tuista (*Translation grants for Norwegian books 2011, 2012, 2013*). Samoin FILIn tiedot löytyvät internetistä: www.finlit.fi/fili/tuet/myonnetyt-tuet. FILIllä tietokirjoja ei ole lajiteltu erikseen (pl. syksy 2012), minkä vuoksi tuloksissa voi olla tietokirjallisuuden määrittelyn ongelmallisuudesta johtuen pientä, joskaan ei raportin kannalta ratkaisevaa heittoa. Käännökset ovat suomen-, ruotsin- ja saamenkielestä.

[35] NORLAa koskevista tiedoista on vähennetty pohjoismaisille kielille käännetyt kirjat, jotka saavat tukea joko NORLAlta tai Pohjoismaiden ministerineuvostolta. FILIllä pohjoismaisille kielille käännettäville kirjoille on oma hakunsa.

[36] Vastaavia pelkästään tietokirjallisuutta käsitteleviä tietoja ei ole FILIltä saatavilla.

Toisaalta NORLAlta kielteisen päätöksen saaneiden käännöstukihakemusten vähäinen määrä näyttäisi viittaavan siihen, että Norjassa on päästy lähelle tietokirjaviennin saturaatiopistettä. Toisin sanoen ilman oleellisia muutoksia (esim. käännöstuen kirjakohtaisen osuuden kasvattamista) käännettyjen tietokirjojen määrässä ei ole luvassa suurta kasvua. NORLAn lukemien pohjalta voitaisiin asettaa karkeaksi pitkän aikavälin tavoitteeksi suomalaisten tietokirjojen käännösmäärän nostaminen viidenkymmenen vuosittaisen käännöksen paremmalle puolelle (käännökset muille kuin pohjoismaisille kielille). Tämän vähimmäisedellytyksenä on, että tietokirjallisuudelle osoitettua käännöstukea kasvatettaisiin asteittain 120 000–150 000 euron tienoille.

5. ONKO TIETOKIRJALLISUUDEN VIENTI VAIKEAA?

5.1. Tietokirjaviennin ongelmia

Tähänastisesta tarkastelusta on varmasti käynyt selväksi, että tietokirjallisuuden viennin tieltä ei esteitä puutu. Näihin pureuduttaessa käytän apunani pitkään kustannusalalla toimineen haastatellun tekemää jaottelua, jonka mukaan tietokirjavientiin liittyy kolme perusongelmaa: kansainvälisessä mittakaavassa kiinnostavien aiheiden vähäisyys, sopivan kustantajan löytäminen sekä käännöskulut. Jälkimmäistä voidaan tuntuvasti lieventää FILIn käännöstuen avulla, joihin edellä jo paneuduttiin, joten keskityn tässä kahteen ensimmäiseen ongelmaan. Lopussa käsittelen vielä jaottelun ulkopuolelle jääviä seikkoja.

5.2. Aihe

”*Ostaisitko itse tämän kirjan oikeudet, jos se olisi alun perin kirjoitettu puolaksi?*”[37]

Mikä tekee tietokirjasta niin kiinnostavan, että se halutaan kääntää kieleltä toiselle, suomesta saksaksi? Vastaus on lukemattomien eri tekijöiden summa, eikä aukottomia sääntöjä valitettavasti ole olemassa, sillä jokainen kirja on aina omalla tavallaan erityinen. Selvää on, että viime kädessä asiasta päättää oikeuksien ostaja, *Tietoviennin* tapauksessa saksalainen kustantaja. Siksi asiaa pitäisikin kysyä ensisijaisesti siltä suunnalta, eikä vain tuputtaa Suomesta ja suomalaisesta näkökulmasta käsin kiinnostavaksi uskoteltuja kirjoja ulkomaille. Koska hankkeen tässä vaiheessa ei vielä ole olemassa kunnon kontakteja saksalaisiin kustantajiin, on toistaiseksi tyydyttävä suomalaisten (ja suomalaistuneiden) asiantuntijoiden näkemyksiin.

Aloitetaan kirjoittajasta. Kaunokirjallisuuteen verrattuna tietokirjoissa ei useinkaan ole niin suurta merkitystä, kuka kirjan on kirjoittanut (poikkeuksena tietysti omaelämäkerrat ja muistelmat), kunhan kyseessä on aiheen kannalta pätevä kirjoittaja eli asiantuntija. Jamie Oliver voi toki julkaista menestyskirjan vaikkapa ruoan tehotuotannon ympäristövaikutuksista, mutta yleensä riittää se, että aihe puhuu puolestaan. Toki tietokirjallisuudessakin uuden, kansainvälisesti tuntemattoman kirjoittajan tuotantoa on vaikeampi saada kaupattua kuin sellaisen, jonka ansioluettelo pursuaa käännöksiä. Tietokirjallisuudessa ei kuitenkaan toimi kaunokirjallisuuden tapaista ”puoliautomaattista” mekanismia, jossa kirjailijan seuraava käännös löytää verrattain helposti tiensä julkaistavien kirjojen listalle. Tietokirjan aihetta on hankala ”monistaa”, ja niinpä yksi tiettyä aihetta käsittelevä teos voi tyydyttää kysynnän pitkäksikin aikaa.

Aiheen perusteella tietokirjat voidaan jakaa kahteen pääryhmään: niihin, joiden oletettu kiinnostavuus ulkomaisen kustantajan silmissä nojaa jollakin tapaa ”suomalaisuuteen” (hyvin laajasti ymmärrettynä), sekä niihin, jotka ovat kiinnostavia ”suomalaisuudestaan” huolimatta. Kansallinen ulottuvuus voi olla ensimmäiseen ryhmään kuuluvissa kirjoissa hyvin viitteellinen, mutta jollakin lailla mielleyhtymät Suomeen kuitenkin tuovat teoksiin lisäarvoa. Aiheet liittyvät usein tyypillisiin käsityksiin Suomen ja suomalaisuuden vahvuuksista, joita Jaakko Tapaninen kutsuu ”kansallisen osaamisen alueiksi”.[38] Näitä ovat Tapanisen mukaan oppiminen, tieto-, kommunikaa-

[37] Eräs haastattelemani kustannusalan toimija ehdottaa tätä tietokirjaviennin nyrkkisäännöksi (oletettavasti ilman Puolaan liittyviä pejoratiivisia merkityksiä).

[38] Jaakko Tapaninen: *Kuka keskittyisi tietovientiin? Suomalaisen tietokirjallisuuden vienninedistämisen kehittämisestä*. Helsinki: Great Point Oy 2007, s. 15.

tio- ja viihdeteknologia, hyvinvointijärjestelmät, design ja arkkitehtuuri sekä myyttinen Suomi. Samaan ryhmään voidaan vielä lisätä Suomen historiaa sekä tunnettuja suomalaisia käsittelevät teokset, joissa siis Suomi-kytkös on ilmeisempi. Suuri osa tietokirjasaksannoksista sijoittuu tähän kategoriaan, ja samat teemat ovat nousseet toistuvasti esille myös haastattelujen yhteydessä. Etenkin koulutus ja oppiminen tuntuvat olevan sellaisia suomalaisuuteen liittyviä aiheita, joiden oletetaan juuri nyt herättävän kiinnostusta ulkomailla – oikeanlaista kirjaa ei vain ilmeisesti ole vielä kirjoitettu.[39]

Toisen ryhmän muodostavat sellaiset tietokirjat, joissa kytkös kirjoittajan kotimaahan on lähinnä merkityksetön. Ne käsittelevät yleensä yleismaailmallisia aiheita, ja niitä voitaisiinkin NORLAn Per Øystein Rolandin tavoin kutsua ”universaaleiksi” tietokirjoiksi. Esimerkiksi viime vuosien ulkomaille myydyistä kirjoista Kari Narsin *Miten miljoonia huijataan* (Tammi 2009) ja Sami Sillanpään *Kiinalainen rakkaustarina* (WSOY 2013) kiinnostaisivat lukijaa varmasti yhtä lailla alkukielestä riippumatta. Universaalius ei tässä kuitenkaan tarkoita, että kirjalla pitäisi lähtökohtaisesti olla mahdollisimman laaja lukijakunta, vaan se viittaa nimenomaan kirjan kansalliseen ”riippumattomuuteen”. Aiheeltaan tällainen tietokirja voi olla hyvinkin spesifi, kuten vaikkapa Jyrki Tennin ja Jasse Varpaman saksaksi käännetty *Vapaa säestys ja improvisointi* (Otava 2004). Monet haastateltavat uskovatkin, että juuri harrastekirjoilla voisi olla hyvät vientimahdollisuudet.[40]

Vientikelpoiselle tietokirjalle tulee joko löytää tai luoda sellainen markkinarako, jonka periaatteessa vain ja ainoastaan kyseinen kirja voi täyttää. Jos saksalaisen kustantamon katalogista puuttuu juuri tämä kirja, ei (käännös)kuluillakaan välttämättä ole kovin suurta merkitystä. Useammankin haastattelemani asiantuntijan mukaan saksalaiset kustantajat miettivät aina sitä, olisiko vaivattomampaa tehdä tietokirja alun alkaen itse kuin kääntää se. Toisaalta taas vastaavan tietokirjan käännösoikeudet ostetaan mieluummin englannista, koska matalampi kielimuuri helpottaa monella tapaa kirjan julkaisemista: kirjaa voidaan itse arvioida, sopivia kääntäjiä on tarjolla enemmän ja se on mutkattomampi kustannustoimittaa. Universaalien tietokirjojen kohdalla ainutlaatuisuus korostuu entisestään, kun Suomi kirjan alkuperämaana ei enää toimikaan yhtenä kiinnostusta lisäävänä tekijänä.

Takuuvarman menestysreseptin sijaan tässä on tarjottu lähinnä yleisluonteisia havaintoja siitä, minkälaisella tietokirjalla voisi olla maailmalla kysyntää. Kirjan laatuun vaikuttavat monenlaiset, usein vaikeasti määriteltävät tekijät, ja niinpä myös arvio vientikelpoisuudesta voidaan loppujen lopuksi tehdä vain kirjakohtaisesti. Siksi kustantajien ja kirjoittajien tulisi olla aktiivisia, sillä hehän tuntevat kirjansa parhaiten. Ne kustantajat, jotka ovat kartalla kansainvälisistä markkinoista, osaavat varmasti sanoa, onko jokin heidän julkaisemansa kirja ylipäätään riittävän laadukas tarjottavaksi vientiin. Sekä kustantajat että kirjoittajatkin taas tietävät, minkätyyppisellä aiheella ja tarkastelukulmalla voisi olla maailmalla tilausta.

Suomessa julkaistaan vuosittain paljon hyviä tietokirjoja. Kun kerran norjalaiset tietokirjat näyttävät olevan aiheiltaan ja käsittelytavoiltaan niin kiinnostavia, että niiden käännösoikeuksia saa-

[39] Eräässä haastattelussa nousi esiin ajatus suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria eri näkökulmista käsittelevän kirjasarjan julkaisemisesta. Sarja voisi sisältää esimerkiksi 5–10 teosta, jotka ilmestyisivät sekä suomeksi että saksaksi. Perspektiivin laajentamiseksi voitaisiin etsiä Saksasta kontaktihenkilö (esim. kustantaja), joka auttaisi aiheiden valitsemissa.

[40] Kuten kaikissa luokitteluissa, lomittuu todellisuus tässäkin useimmiten yli ”luokkarajojen”. Mainio esimerkki raja-aitojen kaatajasta on Tiina Vainion *Saunajooga*-teos (WSOY 2012), jolle voi povata menekkiä myös Saksassa.

daan hyvin myytyä, niin ei liene periaatteellista estettä sille, etteikö suomalaisilla kirjoilla olisi edellytyksiä samaan.

5.3. Kustantajan löytäminen ja oikeuksien myynti

Mitä spesifimpi aihe kirjalla on, sitä rajatumpi on sen mahdollinen kohdeyleisö. Tämä puolestaan merkitsee sitä, että käännösoikeuksien myynti riippuu pitkälti oikean, tähän aihealueeseen erikoistuneen kustantamon löytämisestä. Yleisempiä aiheita käsittelevillä kirjoilla potentiaalisia kustantamoja on taas enemmän.

Sopivan ulkomaisen kustantajan haarukoimiseen tarvitaan aikaa sekä riittävää paikallisen kustannusmaailman tuntemusta. Esimerkiksi Saksassa toimii tuhansittain kustantamoja, joiden joukosta pitäisi sitten osata valita juuri se oikea. Eikä tämä vielä riitä, sillä erään haastateltavan mukaan laajan tiedotuksen (tiedotteet, sähköpostilistat jne.) sijaan nimenomaan oikean henkilön löytäminen on tullut entistä tärkeämmäksi. Niinpä tulisikin saada (joko suora tai välillinen) yhteys siihen henkilöön, jolla on valtaa päättää asioista – olkoon se sitten kustannustoimittaja, joka esittelee teosta ylemmille tahoille, *foreign rights* -osaston päällikkö, kustantamon oikeuksista huolehtiva agentuuri tai joku muu. Suurten, monia kustantamoja omistavien kustannustalojen tapauksissa tämä ei ole lainkaan yksinkertaista. Valmiit kontaktit luonnollisesti edistävät asiaa, ja niinpä onkin tärkeä pitää aktiivisesti yllä niitä verkostoja, jotka on onnistuttu luomaan. Tähän liittyy *Tietovientiin* sisältyvä ajatus portaalista, jonne on tarkoitus paitsi kerätä ja lajitella saksalaisia kustantamoja myös tallentaa tarkemmat tiedot niissä tapauksissa, joissa oikeuksia on onnistuttu myymään. (Mikä tietenkin edellyttää, ettei näihin seikkoihin suhtauduta turhan mustasukkaisesti.)

Oletetaan nyt, että käsiimme on päätynyt loisteliaasti kirjoitettu, mieltä kutkuttavaa aihetta omaperäisesti käsittelevä suomalainen tietokirja. Mitä pitäisi tehdä, että kirja saataisiin ujutettua pöydän toisella puolella istuvan saksalaisen kustantajan julkaisuohjelmaan? Tässä vaiheessa kyse on, erästä haastateltavaa lainatakseni, ”puhtaasti myynnistä ja markkinoinnista”. Pelkän kirjan kanssa ei siis vielä pitkälle pötkitä, joskin ulkoasultaan tyylikästä kirjaa kannattaa toki esitellä, vaikkei ostava taho pystyisikään sitä lukemaan. Alla on lueteltuna haastattelujen perusteella tärkeimmiksi katsotut keinot, joiden avulla käännösoikeuksien myyntiä voidaan edistää:

- *Laatu korvaa määrän.* Ei pidä tarjota kovin montaa kirjaa kerrallaan. Pituudeltaan käännöskirjan tulisi olla yleensä enintään 350–400 sivua, mutta poikkeuksiakin toki löytyy.
- *Valmiiksi mietittynä: kohdeyleisö ja kilpailutilanne.* On osattava näyttää, että juuri tämä kirja solahtaa täydellisesti kustantamon julkaisuprofiiliin (kirjan ainutlaatuisuus).
- *Synopsis, sisällysluettelo ja käännösnäyte.* Käännösnäytteen on oltava laadukas.
- *Käännöstuki.* Mitä todennäköisempää tuen saaminen on, sitä parempi tukea on mainostaa ja sitä helpommin ulkomainen kustantaja lähtee mukaan.
- *Kääntäjä.* Kääntäjä pitää olla valmiiksi tarjolla.
- *Menestys Suomessa.* Kirjan myynti sekä kirjan ja kirjoittajan saamat palkinnot ovat hyviä myyntiargumentteja.
- *Asiantuntijalausunto.* Voi olla tarpeen. Ainakin on hyvä miettiä asiantuntija valmiiksi, mikäli lausuntoa tarvitaan.

Paljon kuvitusta sisältävien teosten suhteen on puolestaan muistettava, että kuvien julkaisemiseen ulkomailla on ostettava oikeudet erikseen, mikä saattaa tulla huomattavan kalliiksi. Kuvapainotteisissa kirjoissa (kuten taide- ja harrastekirjat) varteenotettava ja edelleen jonkin verran käytössä oleva vaihtoehto on suomalais-saksalainen kustantajayhteistyö, jonka myötä kustannuksia saataisiin jaettua. Tämäntyyppisissä kirjoissa eri kieliversioiden tekeminen onnistuu usein myös verrattain vaivattomasti.

Kirjan vientimahdollisuuksia mietittäessä on lisäksi otettava huomioon käännöskirjan aikajänne: alkuteoksen ilmestymisestä voi kestää useampi vuosi ennen kuin käännös on valmis julkaistavaksi (sopivan kustantajan löytäminen, rahoituksen hakeminen, käännöstyö, kirjoittajalta vaadittavat muutokset jne.). Vahvasti aikaan sidoksissa olevien teosten kohdalla tämä voikin muodostua käännöksen kertakaikkiseksi esteeksi. Käännöskirjan aikajännettä voitaisiin lyhentää sillä, että mahdollinen käännös otettaisiin alusta lähtien huomioon. Tämä puolestaan edellyttää, että tietokirjavientiä saataisiin kokonaisuudessaan kehitettyä järjestelmällisempään suuntaan.

Päätän tämän tietokirjaviennin erinäisiä hankaluuksia käsittelevän osion kuitenkin hyvissä tunnelmissa ja annan Tapio Markkanen kertoa kokemuksistaan *Tähtitieteen perusteet* -kirjan syntyhistoriasta ja julkaisemisesta Saksassa.

5.4. Ekskursio: Suomalainen tietokirja kelpaa maailmalle (Tapio Markkanen)

Siitä huolimatta, että tähtitiede oli oppiaineena suosittu, ei 1970-luvulla vielä ollut tarjolla ajanmukaista suomenkielistä oppikirjaa. Puutetta helpotti professori Jaakko Tuomisen ruotsista kääntämä Gunnar Larsson-Leanderin Johdatus tähtitieteeseen *(Gaudeamus), joka julkaistiin vuonna 1974. Siitä ilmestyi kolme laitosta. Pikku hiljaa tultiin kuitenkin siihen tulokseen, että aika oli kypsä kotimaisen oppikirjan kirjoittamiselle. Tämän tekstin kirjoittaja luennoi useina vuosina peräkkäin tähtitieteen peruskurssin Helsingin yliopistossa. Heikki Oja laati luentokurssin aineiston pohjalta kirjan ensimmäisen rungon, joka sitten paloiteltiin kaikkiaan kuudentoista kirjoittajan osalle.*

Tavoitteet asetettiin kunnianhimoisesti. Markkinat olivat pullollaan värikkäästi kuvitettuja laadullisia kuvauksia maailmankaikkeudesta, joissa ei yleensä vihjattukaan siitä, miten tiedot on saatu. Suomalaisessa oppikirjassa päätettiin kertoa, miten ilmiöitä ja kohteita havaitaan, miten ne selitetään fysiikkaa soveltamalla ja miten ilmiöitä mallinnetaan matematiikan avulla. Siten kirjasta todella rakentui johdatus tähtitieteeseen ja sen tieteellisiin menetelmiin. Esitys ei jäänyt vain yleistajuisen kuvailun tasolle, mutta tiukka fysiikka ja matematiikka leivottiin kirjaan niin, että lukija saattoi halutessaan ohittaa ne ongelmitta. Keskeinen päämäärä oli osoittaa maailmankaikkeudessa jatkuvasti vallitsevan muutoksen eli kehityksen merkitys, kuinka alkuaineet syntyvät tähtien tuottaessa energiaa ja kuinka rakenteet ovat muodostuneet ja muuttuvat ajan saatossa. Niissä puitteissa elämä ja sen mahdollisuudet asettuvat suuren luonnon osaksi. Nämä tavoitteet olivat maailmanlaajuisestikin varsin uusia ajan yliopistollisessa oppikirjallisuudessa.

Tähtitieteen perusteet *ilmestyi vuonna 1984 Ursan julkaisemana ja silloisen Valtion painatuskeskuksen kustantamana. Opetusministeriöltä ja Suomalaisen kirjallisuuden edistämisvarojen valtuuskunnalta saatiin taloudellista tukea. Kun kirja alkoi valmistua, sen merkitys ja asema kävivät ilmi. Koska siitä lisäksi näytti tulevan hyvä, ehdotin, että tarjotaan sitä maailmalle. Cambridgen yliopistossa tähtitieteestä väitellyt, kieltä erinomaisesti taitava Karl Johan Donner käänsi sisällys-*

luettelon ja kirjoittamani johdantoluvun englanniksi. Näin evästettynä suomenkielinen kirja lähetettiin kahdelle suurelle akateemiselle kustantajalle. Kumpikin kiinnostui, mutta Springerin tarjous oli hiukan edullisempi. Donner käänsi koko kirjan, ja Fundamental Astronomy *ilmestyi Springerin kustantamana vuonna 1987. Sitä kehuttiin heti vuolaasti arvostetussa tiedelehti* Naturessa*. Ei mennyt vuottakaan, kun Saksan yliopistojen tähtitieteen professorit kertoivat Springerille ryhtyneensä käyttämään kirjaa opetuksessaan mutta haluavansa kirjan saksaksi.* Astronomie, eine Einführung *ilmestyi vuonna 1990.*

Ensimmäisen kotimaisen painoksen jälkeen kirjan julkaisuoikeudet siirtyivät Ursalle. Sitä on jatkuvasti päivitetty erityisesti Hannu Karttusen toimittamana. Viidennet laitokset ovat ilmestyneet englanniksi 2007 ja suomeksi 2010. Koreaksi Tähtitieteen perusteet *julkaistiin vuonna 2008.*

6. KUSTANTAJAKYSELY

Tietovienti-hankkeessa on kartoitettu suomalaisten kustantajien tietokirjatarjontaa kustantajille lähetetyn kyselyn avulla. Kustantajia on pyydetty laatimaan listat vuosina 2011–2013 julkaisemistaan tietokirjoista (sisältäen myös ns. tiedekirjat) sekä jaottelemaan kirjat kolmeen ryhmään seuraavien perusteiden mukaan:

(1) Kirjat, jotka ovat luonteeltaan sellaisia, että niiden kääntäminen ei ole mielekästä.
(2) Kirjat, joiden kirjoittajat kirjoittavat suoraan muille kielille.
(3) Käännettäväksi soveltuva kirjallisuus.

Lisäksi toivottiin tietoja vanhemmista, ennen vuotta 2011 julkaistuista ”tärpeistä” eli erityistä julkaisupotentiaalia omaavista teoksista sekä niistä kirjoista, joiden oikeudet on myyty ulkomaille. Kysely lähetettiin 70:lle Suomen Kustannusyhdistyksen jäsenelle, kaikille Suomen tiedekustantajien liiton ja Suomen Kirjankustantajien jäsenille, joillekin tutkimuslaitoksille ja säätiöille sekä muutamalle riippumattomalle kustantamolle.

Kaiken kaikkiaan *Tietovienti*-hanke herätti mukavasti kiinnostusta kustantajien parissa, vaikka joitakin etukäteen keskeisiksi ajateltuja kustantajia jäikin puuttumaan. Tässä on kuitenkin syytä vielä erikseen painottaa sitä, että ovet ovat edelleen auki kaikille halukkaille.

SKY:n jäsenistä mukaan hankkeeseen ilmoittautui 29 kustantajaa, joista 24 palautti kyselyn. Kielteisen vastauksen antoi 11 kustantajaa.

Suomen tiedekustantajien liiton jäsenistä hankkeesta kiinnostui yhdeksän kustantajaa, jotka kaikki myös palauttivat kyselyn. 17 kustantajaa vastasi kielteisesti.[41]

Suomen Kirjankustantajien jäsenistä yksikään ei ollut kiinnostunut hankkeesta.

Muista tahoista hankkeeseen ilmoittautui kaksi tutkimuslaitosta, yksi säätiö sekä yksi museo. Nämä kaikki myös palauttivat kyselyn.

Mitä kyselyistä sitten saatiin selville? Kaikki kustantajat eivät onnistuneet palauttamaan kyselyä täydellisin tiedoin varustettuna, minkä vuoksi vastaukset eivät ole kaikilta osin vertailukelpoisia. Vastaukset saatiin 37 kustantajalta. Seuraavassa tarkastelussa otetaan huomioon vain ne kustantajat, joilta on saatavilla tiedot kaikista vuosina 2011–2013 julkaistuista kirjoista (pois lukien suomennokset). Näin jää jäljelle 31 kustantajaa, joilta saadut tiedot siis muodostavat tässä tarkasteltavan aineiston.

Käännettäväksi soveltuvan kirjan määritteleminen on vaikeaa, eikä ole olemassa yleispätevää mittapuuta, johon yksittäistä teosta voitaisiin suhteuttaa. Vastaukset kuvastavatkin ennen kaikkea kustantajien tuntemuksia (ja kenties odotuksia) tietokirjavientiä kohtaan. Mutkia on sikäli suoristettu, ettei ole erikseen huomioitu sitä, kuinka paljon kutakin teosta tulisi mahdollisesti muokata, jotta se todella olisi valmis vientiin. Tämä ei kuitenkaan haittaa, sillä valmiin käännöskirjakatalogin keräämisen sijaan tässä vaiheessa pikemminkin tunnustellaan maaperää ja luodaan yleiskuvaa siitä, minkälainen on suomalaisten tietokirjojen tämänhetkinen tarjonta.

[41] Suomen tiedekustantajien liiton jäsenistä kahdeksan kuuluu myös Suomen Kustannusyhdistykseen. Nämä kustantamot on noteerattu vain SKY:n yhteydessä.

Sellaisia kirjoja, joille uskotaan löytyvän kysyntää ulkomailta, on yllättävän paljon. Kaiken kaikkiaan vientikelpoisina pidettiin 38 prosenttia vuosina 2011–2013 julkaistuista tietokirjoista. Toki osuus olisi varmasti pienempi, jos ”käännettäväksi soveltuvuuden” sijaan olisi asetettu kriteeriksi se, että kirjan tulisi yltää vaikkapa 3000 kappaleen myyntiin. Vaikka kustantajien arvioima osuus käännettäväksi soveltuville kirjoille olisikin hieman yläkanttiin, niin eittämättä näistä yhteensä viidestä sadasta teoksesta löytyy iso joukko sellaisia, joita voitaisiin saksalaisille kustantajille tarjota.

Eritellymmän tiedon saamiseksi kustantajat jaoteltiin kolmeen ryhmään sen perusteella, kuinka ”tieteellistä” tai ”populaaria” kirjallisuutta ne pääasiassa julkaisevat (taulukko 4.). Jaottelu on suuntaa antava, eikä sen ole tarkoitus olla millään lailla ohjeellinen. Lähinnä tutkimuskirjallisuutta julkaisevat kustantajat, joita on mukana yhdeksän kappaletta, kuuluvat ryhmään ”tiede”. Niin sanotulle suurelle yleisölle kirjansa kohdistavat kustantajat (muun muassa yleiskustantamot) löytyvät ryhmästä ”populaari”. Tällaisia kustantamoja on mukana eniten, yhteensä kaksitoista. Näiden kahden ryhmän väliin sijoittuvat loput yksitoista kustantajaa, joiden tuotanto ei ole puhtaan akateemista muttei kovin populaariakaan. Paremman puutteessa ryhmän nimenä on kömpelö kompromissi ”sekä että”.

Taulukko 4. Julkaisujen jakautuminen kustantajatyypeittäin.

Kustantajatyyppi	Julkaisuja	Osuus kaikista julkaisuista (%)	Potentiaalisia käännöksiä	Potentiaalisten käännösten osuus (%)
Tiede (8)	95	7,2	45	47,4
Sekä että (11)	409	31,0	147	35,9
Populaari (12)	817	61,8	311	38,1
Kaikki (31)	1321	100	503	38,1

Suurimmat erot näkyvät julkaisumäärissä. ”Tiedekirjallisuutta” julkaistaan verrattain vähän (7,2 %), kun taas yli 60 prosenttia vuosina 2011–2013 ilmestyneestä kotimaisesta tietokirjallisuudesta on lähtökohtaisesti kohdistettu laajalle lukijakunnalle. Potentiaalisten käännöskirjojen suuri osuus julkaistusta tiedekirjallisuudesta selittynee sillä, että kansainvälisyys on tieteellisessä tutkimuksessa ja julkaisemistoiminnassa hyvin vahvasti läsnä. Huomattava osa tiedekirjallisuudesta onkin englanninkielistä. Myös joillakin erityisaloilla, ennen kaikkea arkkitehtuurissa, painopiste on pääosin englannissa. Populaarimpi kirjallisuus taas ilmestyy lähes aina kotimaisilla kielillä. Kustantamon koolla ja potentiaalisten käännösten osuudella ei tämän aineiston perusteella ole yhteyttä.

Käännösoikeuksien myynti on keskittynyt yleiskustantamoille, joilta löytyy siihen tarvittavia resursseja. Tiedot myydyistä oikeuksista saatiin kahdeksalta kustantamolta. Kuviossa 1 näkyy viisi suosituinta kielialuetta, jolle suomalaiset kustantamot ovat 2000-luvulla oikeuksiaan myyneet.

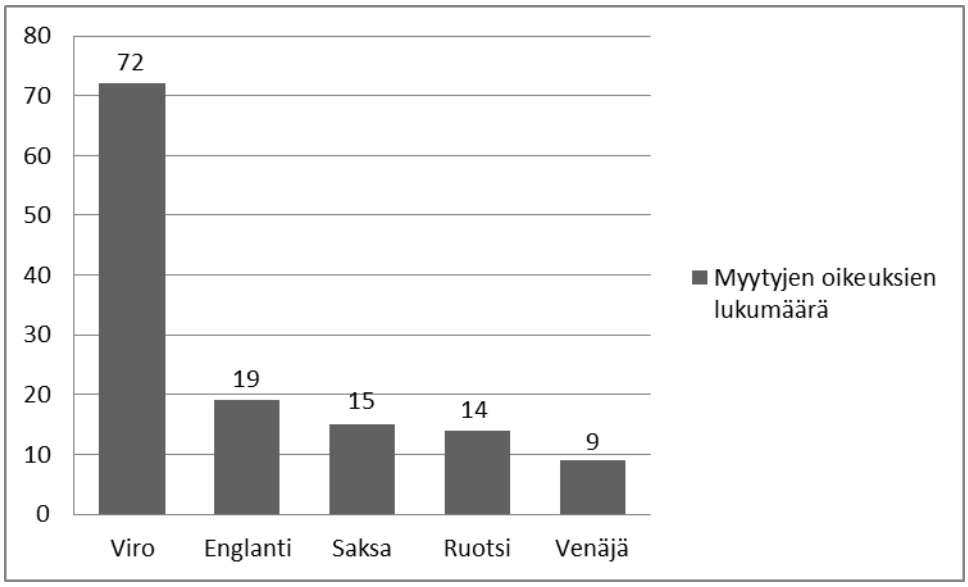

Kuvio 1. 2000-luvulla myydyt oikeudet kielialueittain (top 5).

2000-luvulla nämä kahdeksan kustantajaa ovat myyneet käännösoikeuksia yhteensä 181 kappaletta. Viro on ylivoimainen ykkönen, minkä lisäksi oikeuksia myydään verrattain paljon Isoon-Britanniaan, saksalaiselle kielialueelle sekä Ruotsiin. Koska peräti 13 maahan on myyty vain yhden kirjan oikeudet, ei vaikuta siltä, että tiettyyn maahan myyty käännösoikeus helposti poikisi lisää käännöksiä samalle kielelle. Vuoden 2014 Frankfurtin messujen ansiosta Saksa mitä todennäköisimmin nousee kakkostilalle (ainakin joksikin aikaa) myytyjen oikeuksien määrässä.

7. PÄÄTÖSSANAT: MITÄ ON TEHTÄVÄ?

Yksikään saksalainen kustantaja ei vaivaudu noutamaan suomalaista tietokirjaa tai sen käännösoikeuksia kustantajan tai kirjoittajan työpöydältä saakka. Hyviä saavutuksia tietokirjaviennissä on turha odottaa ilman huomattavia panostuksia. Niinpä eri toimijoiden tulee ensi alkuun esittää itselleen kaksi olennaista kysymystä: kuinka paljon tietokirjavientiä todella halutaan ja kuinka paljon siihen ollaan valmiita uhraamaan voimavaroja? Tuloksia tuskin saadaan hetkessä aikaan, minkä vuoksi tietokirjaviennissä tavoitteet on asetettava (keski)pitkälle aikavälille. Yhdessä vuodessa ei ihmeitä tapahdu, mutta viiden vuoden ahkeroinnin jälkeen tilanne voi näyttää jo huomattavasti valoisammalta. Koska kaikki hankalilta tuntuvat hankkeet voidaan heti kättelyssä tukahduttaa tylsän ”realismin” nimissä, tarvitaan mukaan ripaus optimismia, idealismia sekä valmiutta riskinottoon.

Suomi on niin pieni maa, että tietokirjaviennin parissa toimivien keskinäiseen kinasteluun ei missään nimessä ole varaa. Selvää on myös, että mahdollisten ulkopuolisten rahoittajien kiinnostus on helpompi herättää, kun on jonkinlaista näyttöä siitä, että tietokirjavientiin ollaan valmiita panostamaan ja toimintaa todella suunnitellaan. Ensimmäiseksi pitää päästä eroon tietokirjakustantamista turhan paljon vaivaavasta passiivisuudesta, joka näkyy erään haastateltavan pisteliäästä kommentista: ”Ne vaan itkee, et pitäis saada käännöstukea.” Toki käännöstukeakin tarvitaan, mutta tähän tietokirjavienti sekä siihen liittyvät ongelmat ja niiden mahdolliset ratkaisut eivät suinkaan palaudu.

Koska resurssit ovat rajalliset ja sijoittuneet sinne tänne, tarvitaan yhteistyötä. Pitkin raporttia on luonnosteltu erilaisia keinoja, joiden avulla tietokirjavientiä voitaisiin – useimmiten yhteistuumin – kasvattaa. Näistä pisimmälle viety on luvussa 1.1. esitetty ajatus tietokannasta, johon koottaisiin olennainen tietokirjavientiin liittyvä tieto ja joka siten auttaisi alan toimijoita Suomessa ja Saksassa löytämään vaivattomammin toisensa. Mahdollisia toimenpiteitä ovat myös kustantajien yhteisten julkaisukanavien rakentaminen, käännösoikeuksien myynnin keskittäminen tietokirjallisuuteen erikostuneelle agentuurille, painopisteen siirtäminen sähkökirjojen myyntiin ja jakeluun sekä suomalaisten ja saksalaisten kustantajien yhteistyöprojektien lisääminen. Varmasti muitakin keinoja löytyy, kunhan vain pysähdytään asiaa seikkaperäisesti miettimään.

Joka tapauksessa nyt olisi hyvä hetki käydä perusteellinen keskustelu – silläkin uhalla, että lopputuloksena voi olla pelkkä ”nollahypoteesin” toteutuminen eli se, että päätetään jatkaa tietokirjavientiä entiseen malliin.

LIITTEET

Liitetaulukko 1. Saksaksi ilmestyneet suomalaiset tietokirjat 2000–2013.[42]

TEOS	TEKIJÄ	LISTÄTIETOJA	VUOSI
Halmesvirta, Anssi (toim.)	Land unter dem Nordlicht	Julkaistu suoraan saksaksi	2013
Klemettilä, Hannele	Keskiajan keittiö	Käännös	2013
Varesvuo, Markus, Jari Peltomäki Jari & Bence Máté	Lintukuvauksen käsikirja	Käännös	2013
Varesvuo, Markus	Vögel: Magische Momente	Käännös englannista	2012
Savolainen, Pentti	Martti Talvela: elämän valoja ja varjoja	Käännös	2011
Nars, Kari	Miten miljoonia huijataan: suurpetkuttajien värikäs historia	Käännös	2011
Vihervuori, Marita	Gaddafin vihreät kunnaat	Käännös	2011
Klinge, Matti	Itämeren maailma	Käännös	2010
Ehrensvärd, Ulla, Pellervo Kokkonen & Juha Nurminen	Mare Balticum : 2000 vuotta Itämeren historiaa	Käännös	2010
Alajoki, Pirjo	Naiseus vedenjakajalla: kristillinen näkökulma feminismiin	Käännös	2010
Silvennoinen, Oula	Salaiset aseveljet: Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944	Käännös	2010
Lehto-Bleckert, Katriina	Ulrike Meinhof. Auf der Suche nach „Wahrheit“ – Endstation Terrorismus	Saksankielinen väitöskirja	2010
Schatz, Roman	Gebrauchsanweisung für Finnland - Instruction Manual for Finland (German)	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2010
Ahonen, Janne & Pekka Holopainen	Kuningaskotka	Käännös	2009
Albrecht, Elke	Der finnische Opernboom. Hintergründe und Meilensteine der finnischen Operngeschichte	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2009
Ylinen, Jari	Venytystekniikat	Käännös	2009
Enegren, Joakim, Magnus Londen & Ant Simons	Come to Finland: julisteita & matkoja 1851–1965	Käännös	2008
Seppovaara, Juhani	Itä-Berliinin taivaan alla	Käännös	2008
Lehto, Olli	Korkeat maailmat: Rolf Nevanlinnan elämä	Käännös	2008
Maalampi, Jukka	Maailmanviiva: Albert Einstein ja moderni fysiikka	Käännös	2008
Johnson, Donald S.	Meritie: navigoinnin historia	Käännös	2008
Lidman, Satu	Zum Spektakel und Abscheu. Schand- und Ehrenstrafen als Mittel öffentlicher Disziplinierung in München um 1600	Saksankielinen väitöskirja	2008
Tuomioja, Erkki	Häivähdys punaista	Käännös	2008

[42] Lähde: FILIn käännöstietokanta, Suomen tietokirjailijat.

Karjalainen, Keijo	Politiikkaa Asterixin maailmassa	Käännös	2007
Jokinen, Teppo	Haus Molchow: kadonneen talon tarina	Käännös	2006
Hentilä, Seppo	Kaksi Saksaa ja Suomi: Saksan-kysymys Suomen puolueettomuuspolitiikan haasteena	Käännös	2006
Valtaoja, Esko	Kotona maailmankaikkeudessa	Käännös	2006
Vihervuori, Marita	Musti, maailmankansalainen: erään lehtikoiran muistelmia	Käännös	2006
Laurén, Christer	Die Früherlernung mehrerer Sprachen. Theorie und Praxis	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2006
Tawaststjerna, Erik	Sibelius	Käännös	2005
Kantaneva Marko	Sauvakävely: Nordic walking	Käännös	2005
Santalahti, Sylvi	Jukka ja Lauri: suljetun maailman pojat	Käännös	2004
Vainio, Eino	Jänisjahti	Käännös	2004
Klinge, Matti	Suomi Euroopassa	Käännös	2004
Rahikainen, Paavo	Tavallinen päivä joella: sotamuistoja Kannaksella	Käännös	2004
Göppner, Hans-Jürgen & Juha Hämäläinen	Die Debatte um Sozialarbeitswissenschaft. Auf der Suche nach Elementen für eine Programmatik	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2004
Helin, Irmeli	... so der Wetterbericht. Evidentialität und Redewiedergabe in deutschen und finnischen Medientexten und Übersetzungen	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2004
Helin, Irmeli (toim.)	Dialektübersetzung und Dialekte in Multimedia	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2004
Wendisch, Irja	Tohtori Conzelmannin sotavuodet Lapissa	Käännös	2004
Vares, Vesa	”Der Verwundete Löwe.” Der deutsche Zusammenbruch 1918–1923 aus der Sichte der finnischen Gesellschaft	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2003
Nissinen, Martti & Matthias Köckert (toim.)	Propheten in Mari, Assyrien und Israel	Kirjoitettu suoraan saksaksi	2003
Hautala, Hannu, Lasse Lehtinen & Lassi Rautiainen	Minun metsäni täynnä elämää	Käännös	2002
Heikkilä, Markku & Simo Heininen	Suomen kirkkohistoria	Käännös	2002
Ylikangas, Heikki	Tie Tampereelle	Käännös	2002
Mäkinen, Aulikki	Der Mann der Einheit. Bischof Friedrich-Wilhelm Krummacher als kirchliche Persönlichkeit in der DDR in den Jahren 1955-1969	Saksankielinen väitöskirja	2002
Beijar, Kristina ym.	Ett land, två språk: den finländska modellen	Käännös	2000

Liitetaulukko 2. Tietokirjallisuuden lajityypit.[43]

Tutkimuskirjallisuus	Hakuteokset	Oppaat	Oppimateriaalit	Yleinen tietokirjallisuus	Mielipidekirjallisuus
Väitöskirjat	Tietosanakirjat	Käyttöoppaat	Oppikirjat	Tietokirjat	Esseet
Monografiat	Sanakirjat	Harrasteoppaat	Harjoituskirjat	Tiedekirjat	Mielipidekirjat
Tieteelliset sarjat	Bibliografiat	Keittokirjat	Opettajanoppaat	Historiateokset	Muistelmat
Aikakauskirjat	Matrikkelit	Matkaoppaat	Koekysymykset	Luontokirjat	Uskonnolliset kirjat
Artikkelikirjat	Henkilöhakemistot	ICT-oppaat	Ratkaisukirjat	Matkakirjat	Elämänviisauskirjat
Tieteelliset lehdet	Kronikat	Rakennusoppaat	E-oppimateriaalit	Elämäkerrat	
Tieteelliset juhlakirjat	Kalenterit	Talousoppaat		Taidekirjat	
Tutkimusraportit	Kartastot	Lakioppaat		Kuvateokset	
	Käsikirjat	Työskentelyoppaat		Reportaasit	
	Tilastot	Terveysoppaat			
		Kielioppaat			

Liitetaulukko 3. Saksassa vuonna 2012 julkaistujen käännösten lukumäärä (kpl) alkukielen mukaan sekä kaunokirjallisuuden osuus käännöksistä (top 15).[44]

Alkukieli	Käännösten lukumäärä (kpl)	Osuus (%)	Kaunokirjallisia (kpl)	Osuus (%)
Englanti	7343	67,6	3169	74,4
Ranska	1104	10,2	278	6,5
Japani	630	5,8	20	0,5
Italia	297	2,7	115	2,7
Ruotsi	246	2,3	112	2,6
Hollanti	191	1,8	50	1,2
Espanja	168	1,5	110	2,6
Venäjä	108	1,0	70	1,6
Norja	78	0,7	41	1,0
Tanska	76	0,7	30	0,7
Latina	39	0,4	2	0
Puola	38	0,3	19	0,4
Heprea	37	0,3	20	0,5
Suomi	36	0,3	26	0,6
Turkki	32	0,3	23	0,5

[43] Suomen tietokirjailijat ry:ltä saamani taulukon pohjalta. Lasten ja nuorten tietokirjallisuus jätetty pois, sillä se kuuluu lasten- ja nuortenkirjallisuuden piiriin.

[44] Kaikki saksalaista kirja-alaa käsittelevät taulukot ja kuviot perustuvat *Buch und Buchhandel in Zahlen 2013* tietoihin.

Liitetaulukko 4. Käännökset saksaan aihepiireittäin vuonna 2012.[45]

Aihepiiri	Käännöksiä	Osuus kaikista käännöksistä (%)	Osuus kaikista lajityypin julkaisuista (%)
DK 000: Yleinen, tietojenkäsittelytiede, informaatiotiede	78	0,7	2,7
DK 100: Filosofia ja psykologia	353	3,2	8,5
100 Filosofia	106	1,0	6,8
150 Psykologia	183	1,7	8,7
DK 200: Uskonto	492	4,5	10,4
230 Teologia, kristinusko	246	2,3	7,4
290 Muut uskonnot	118	1,1	19,5
DK 300: Yhteiskuntatieteet	376	3,5	2,4
300 Yhteiskuntatieteet, sosiologia	109	1,0	4,0
330 Talous	79	0,7	3,1
DK 400: Kielet	9	0,1	0,5
DK 500: Luonnontieteet ja matematiikka	117	1,1	5,6
520 Astronomia, kartografia	19	0,2	16,5
DK 600: Tekniikka, lääketiede, soveltavat tieteet	765	7,0	6,1
610 Lääketiede, terveys	257	2,4	7,0
640 Kotitalous	284	2,6	14,1
DK 700: Taiteet ja vapaa-aika	1819	16,7	18,8
720 Arkkitehtuuri	29	0,3	3,5
740 Piirtäminen, taidekäsityö	173	1,6	16,7
741.5 Sarjakuvat, pilapiirrokset	1170	10,8	77,3
770 Valokuvaus, digitaalinen taide	68	0,6	7,9
780 Musiikki	77	0,7	8,8
DK 800: Kirjallisuus	4886	45,0	18,0
B Kaunokirjallisuus	4265	39,3	28,7
K Lasten- ja nuortenkirjat	1905	17,5	24,2
S Koulukirjat	6	0,1	0,2
DK 900: Historia ja maantiede	308	2,8	4,1
910 Maantiede, matkailu	94	0,9	5,6
940 Euroopan historia	74	0,7	6,4

[45] Noudattaa kansainvälistä Dewey-luokittelua. Sisältää kaksinkertaista laskentaa eli jotkut nimekkeet on laskettu useampaan kuin yhteen kohtaan.

Liitetaulukko 5. Saksasta vuonna 2012 ulkomaille myydyt käännösoikeudet kielittäin (top 10 + suomi).

Kieli	Lukumäärä	Osuus (%)
Kiina	1055	15,4
Englanti	529	7,7
Espanja	434	6,3
Tšekki	405	5,9
Italia	392	5,7
Puola	367	5,4
Venäjä	331	4,8
Ranska	330	4,8
Korea	297	4,3
Hollanti	293	4,3
Suomi	48	0,7

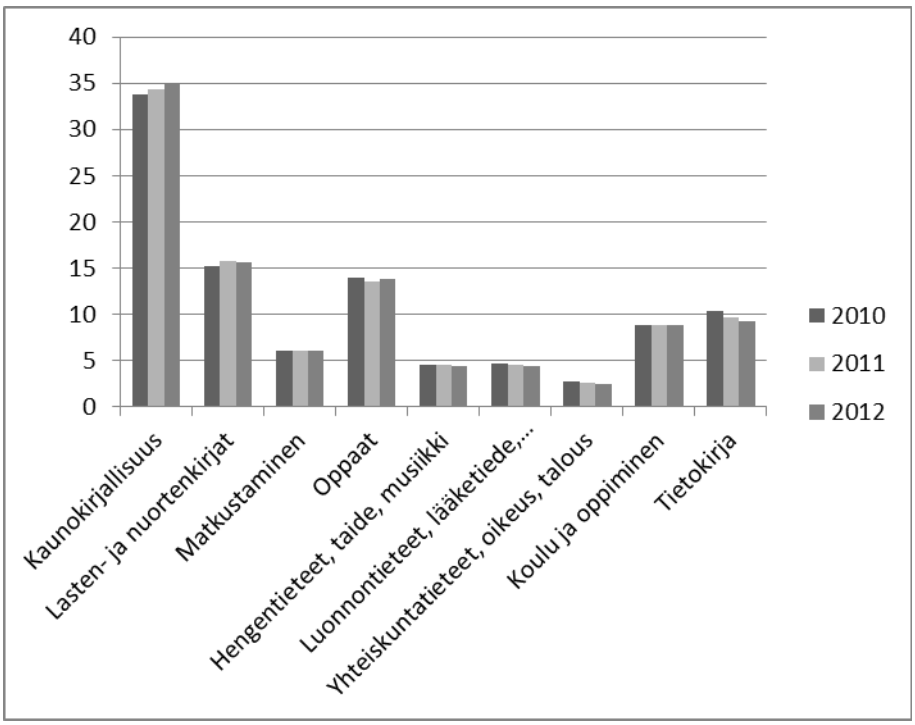

Liitekuvio 1. Markkinaosuudet (%) kirjallisuudenlajeittain Saksassa 2010–2012.

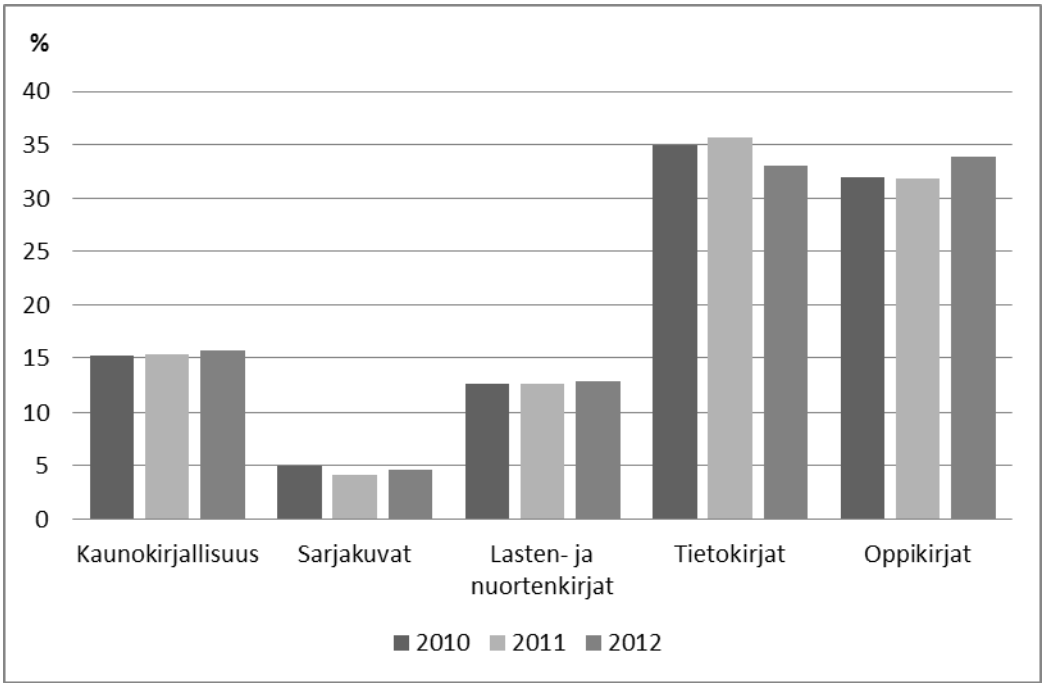

Liitekuvio 2. Markkinaosuudet (%) kirjallisuuslajeittain Suomessa 2010–2012.[46]

[46] Osuus arvonlisäverottomasta kokonaismyynnistä. Lähde: Suomen Kustannusyhdistys.

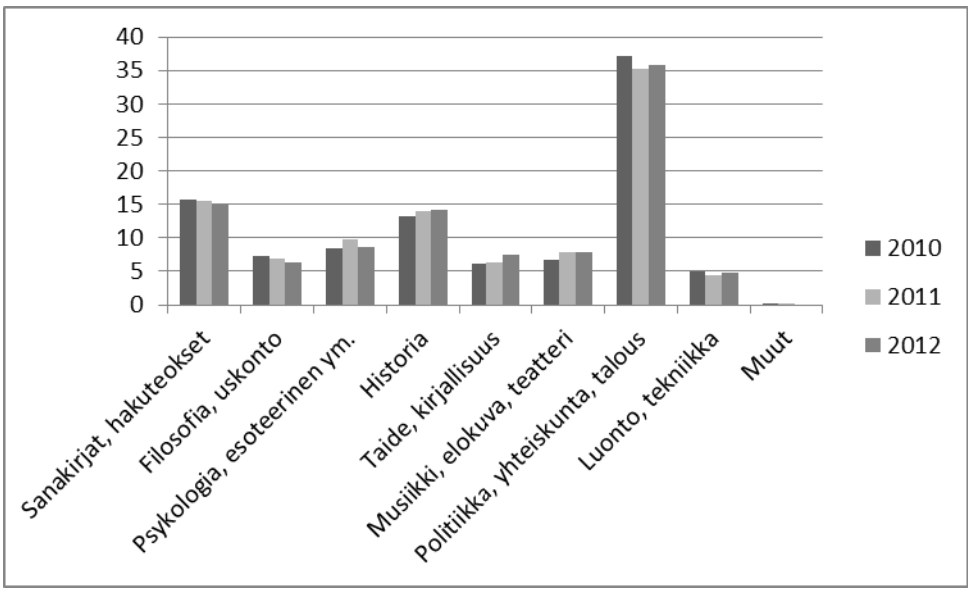

Liitekuvio 3. Markkinaosuudet (%) tietokirjaluokassa Saksassa 2010–2012.

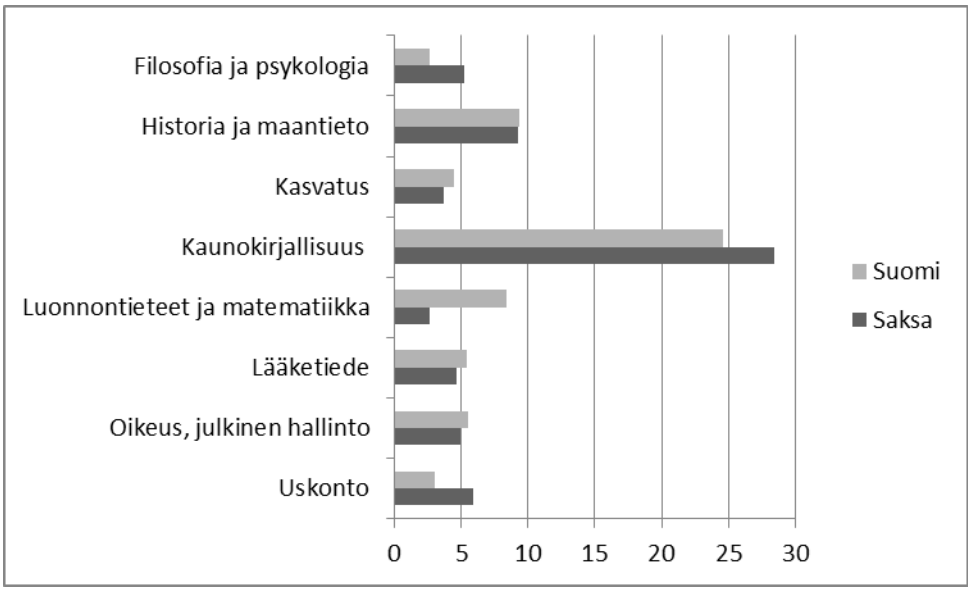

Liitekuvio 4. Joidenkin aihealueiden uusien nimekkeiden osuus (%) julkaistusta kirjallisuudesta Saksassa ja Suomessa vuonna 2012.[47]

[47] Lähde (Suomen tiedot): Kansalliskirjasto. Saksan tiedoissa kokonaismäärään on laskettu vain ensipainokset, Suomessa myös uudistetut painokset. Kaunokirjallisuus sisältää lasten- ja nuortenkirjallisuuden.

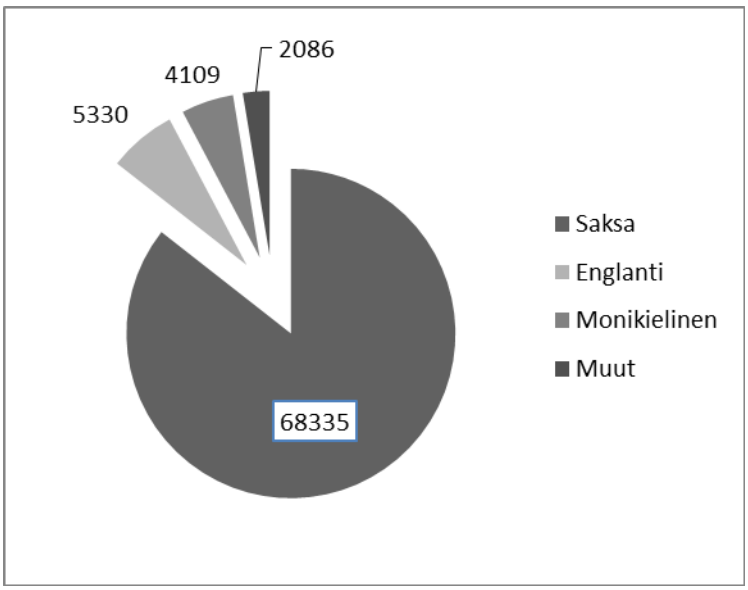

Liitekuvio 5. Saksassa julkaistut nimekkeet (kpl) kielen mukaan vuonna 2012 (ensipainoksista, yht. 79860 kpl).

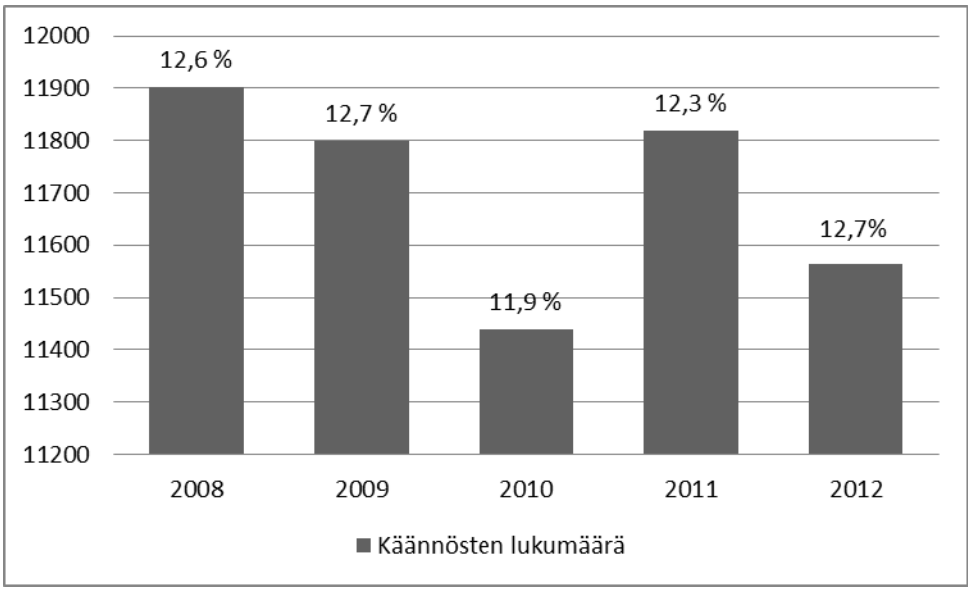

Liitekuvio 6. Käännökset saksaan (kpl) ja niiden osuus (%) kaikista julkaisuista vuosina 2008–2012.

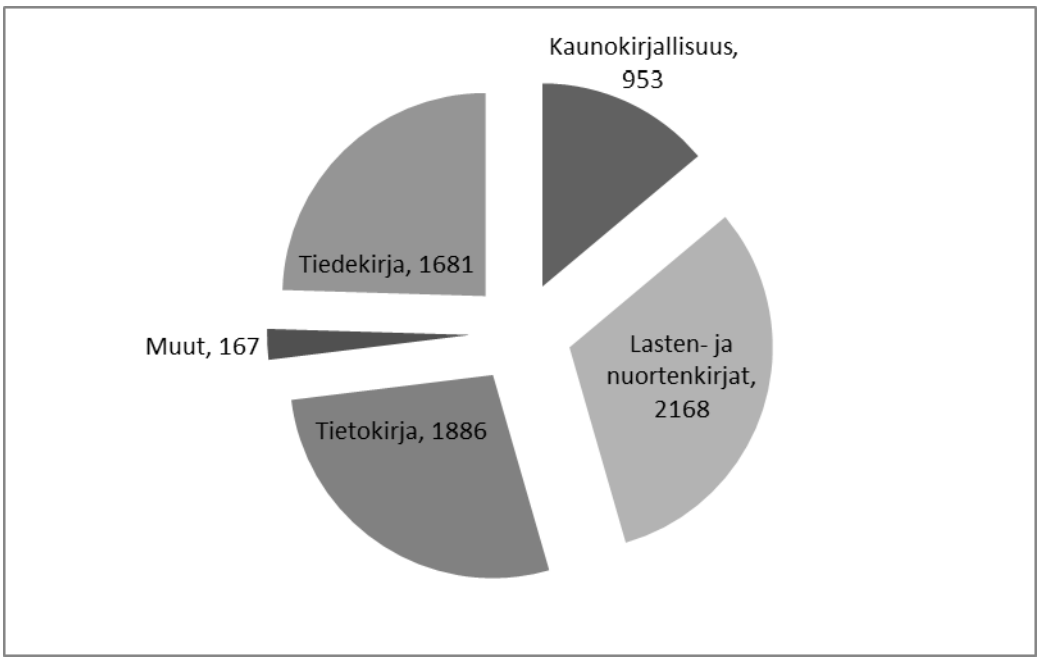

Liitekuvio 7. Saksasta vuonna 2012 ulkomaille myydyt oikeudet (kpl) kirjallisuudenlajeittain (yht. 6855 kpl).

LIITE. Tietokirja saksaan

Tietovienti-hankkeen haastattelujen perusteella saksalaista lukijakuntaa kiinnostavia aiheita:

- alakulttuurit (trash, ravintolapäivä yms.)
- arkkitehtuuri & design
- esseistiikka
- feminismi, tasa-arvo
- historia (Suomen historia, Suomen ja Saksan yhteinen historia)
- hyvinvointivaltio
- Itämeri
- koulutus & kasvatus (PISA)
- kuvataide
- luonnontiede (populaari)
- luonto & luontovalokuvaus
- matkailu
- muoti
- musiikki (esim. uudempi klassinen musiikki)
- Suomi-eksotiikka (sauna, saamelaiset)
- urheilu
- Venäjä (Putin)
- ympäristö

Bestseller-listojen (Amazon, Spiegel, Focus) perusteella saksalaista lukijakuntaa kiinnostavia aiheita:

- ”ajattelemisen taito” (esim. Rolf Dobelli)
- elämäkerrat (Bruce Springsteen, Camus, Goethe, Zlatan)
- elämäntaito, itsensä kehittäminen
- Euroopan tila ja tulevaisuus
- historia (esim. 1900-luvun alku ja ensimmäinen maailmansota)
- kasvis- ja lähiruoka
- kuolema
- puhuttelevat tarinat (asiaproosa)
- raha ja moraali
- ravitsemusopit
- vanheneminen

HAASTATTELUT

Ahlbäck, Elina	Kirjallisuusagentti, Elina Ahlback Literary Agency
Antas, Maria	Projektikoordinaattori (saksankielinen Eurooppa), FILI
Arrakoski-Engardt, Annamari	Asiamies, John Nurmisen säätiö
Aula, Niko	Toimituspäällikkö (suomennettu kaunokirjallisuus), Gummerus
Diekmann, Helmut	Lehtori (Helsingin yliopisto, germaaninen filologia), kääntäjä, kustantaja
Eräsaari, Risto	Professori emeritus (Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikka)
Hanski, Ilkka	Akatemiaprofessori (Helsingin yliopisto, ekologia ja evoluutiobiologia)
Heiskanen, Sakari	Kustannuspäällikkö (yleinen tietokirjallisuus ja transmedia), Gummerus
Hentilä, Marjaliisa	Tutkija, Työväen arkisto
Kjellberg, Hanna	Head of Foreign Rights, WSOY
Kousa, Tuula	Kirjallisuusagentti, Maisteri Kousan agentuuri ja editointi
Lehtoranta, Tiina	Projektikoordinaattori (lasten- ja nuortenkirjallisuus), FILI
Lenk, Hartmut	Dosentti (Helsingin yliopisto, germaaninen filologia)
Lilja, Johanna	Julkaisupäällikkö, Tieteellisten seurain valtuuskunta
Mertens, Anna-Maija	Johtaja, Suomen Saksan-instituutti
Moster, Stefan	Kääntäjä
Nissinen, Martti	Professori (Helsingin yliopisto, teologia)
Oittinen, Vesa	Tutkimusjohtaja (Aleksanteri-instituutti)
Palonen, Kari	Akatemiaprofessori (Jyväskylän yliopisto, valtio-oppi)
Pehkonen, Erkki	Professori emeritus (Helsingin yliopisto, kasvatustiede)
Peltola, Paula	Sopimusneuvottelija, Gummerus
Pietiäinen, Jukka-Pekka	Toiminnanjohtaja, Suomen tietokirjailijat
Pölönen, Janne	Suunnittelija (Julkaisufoorumi-hanke), Tieteellisten seurain valtuuskunta
Rahkonen, Keijo	Professori (Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikka)
Salo, Heimo	Varatoimitusjohtaja, Rakennustieto
Schatz, Roman	Kirjailija
Schrey-Vasara, Gabriele	Johtaja, Deutsche Bibliothek Helsinki, kääntäjä
Schwank, Iris	Johtaja, FILI
Stang, Aleksandra	Kulttuuriosasto, Goethe-Institut Finnland
Strellman, Urpu	Kustannuspäällikkö, Art House -ryhmä
Turunen, Ari	Tietokirjailija

HANKKEESTA KIINNOSTUNEET KUSTANTAJAT JA JULKAISIJAT

Aalto Arts Book
Arkkitehtuurimuseo
Art House
Atena
AtlasArt
Avain
Docendo
Donner-instituutti
Duodecim
Ethnos
Eurooppalaisen filosofian seura ry/niin & näin
Gaudeamus
Gummerus
Into
John Nurmisen Säätiö
Johnny Kniga
Karttakeskus
Kirjapaja
Koulutuksen tutkimuslaitos
Lapland University Press
Like
Maahenki
Metsäkustannus
Minerva
Nuorisotutkimusseura
Otava
Paasilinna
PS-kustannus
Schildts & Söderströms
Siltala
Suomen kasvatustieteellinen seura
Suomen Sukututkimusseura
Svenska Litteratursällskapet
Talentum
Tammi
Tampere University Press
Tutkijaliitto
Työterveyslaitos
Ursa
Uusfilologinen yhdistys
Vastapaino
WSOY